

**Gabrielė
Petkevičaitė-**
Bitė:
laikmetis,
žmonės,
aplinka

Mokslinė
konferencija
2001
Parodos

**Gabrielė
Petkevičaitė-**
Bitė:
Time,
People,
Environment
Scientific
Conference
2001
Exhibitions

**Gabrielė
Petkevičaitė-
Bitė:
laikmetis,
žmonės,
aplinka**

Mokslinė
konferencija
2001
Parodos

**Gabrielė
Petkevičaitė-
Bitė:
Time,
People,
Environment**
Scientific
Conference
2001
Exhibitions

buvos

5-1
2-1
3-1
4-1
5-1
6-2
28-2

Ši knyga išspausdinta 200 egzempliorių tiražu, iš kurių 27 yra numeruoti ir su dailininkės Onos Šimaitytės-Račkauskienės ekslibriso įklaja

The print-run of this book is 200 copies including 27 numbered
and with an inset of the Ex libris by artist Ona Šimaitytė-Račkauskienė

Ona Šimaitytė-Račkauskienė Ex libris Gabrielė Petkevičaitė-Bitė – 140
2002 C3 78x58

Panevėžio apskrities
Gabrielės Petkevičaitės-Bitės
viešoji biblioteka

Gabrielė Petkevičaitė- Bitė: laikmetis, žmonės, aplinka

Mokslinės
konferencijos
pranešimai,
parodos
Panevėžys
2001 03 28

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė
Public Library
of Panevėžys County

Gabrielė Petkevičaitė- Bitė: Time, People, Environment

Proceedings of the
Scientific
Conference,
Exhibitions
Panevėžys
28 03 2001

Panevėžys
2002

888.2:929(063)

944.45.0524/082:929(063)

UDK 002.2(474.5)(091)(06)

Pc217

B 02-4667

Konferencija skirta Gabrielės Petkevičaitės-Bitės 140-osios gimimo metinėms

Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka / *Gabrielė Petkevičaitė-Bitė*
Public Library of Panevėžys County

**Gabrielė Petkevičaitė-Bitė: laikmetis, žmonės, aplinka / Gabrielė Petkevičaitė-Bitė:
Bitė: Time, People, Environment**

Mokslinės konferencijos prancūzimai, parodos / *Proceeding of the Scientific Conference, Exhibitions*
Panevėžys 2001 03 28

Sudarytoja ir konferencijos medžiagos redaktorė / *Compiler and editor*
Genovaitė Astrauskienė

Kalbos redaktorė / *Language editor*
Albina Saladūnaitė

Vertė / *Translated by*
Zita Kochanauskienė

Viršelio ir knygos dailininkas / *Designer of the cover and the book*
Povilas Šiaučiūnas

Maketavo / *Lay out*
Dainius Tamulionis

Panėvežio apskrities
G. Petkevičaitės-Bitės
viešoji biblioteka

1 - 02 - 4667

9

© Sudarymas
Genovaitė Astrauskienė, 2002

© Straipsnių autoriai, 2002

© Ekslibriso autorius Ona Šimaitytė-Račkauskienė, 2002

© Dailininkas Povilas Šiaučiūnas, 2002

© Panėvežio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka, 2002

Respublikos g. 37, LT-5300 Panėvėžys, el. paštas: info@bite.avb.lt

Tiražas 200 egz.
Spausdino

© UAB Nevėžio spaustuvė, Krantog. 36, LT-5319 Panėvėžys, el. paštas: nevspaustuve@takas.lt

Leidinys išleistas AB **Kalnapilis** lėšomis
Supported financially by the AB **Kalnapilis**

Turinys / Contents**7 Pratarmė / Foreword**

- 9 Juozas Vytautas Uzdila. Gabrielės Petkevičaitės-Bitės pagarbos požiūris į šeimą ir moterį / *Gabrielė Petkevičaitė-Bitė's Respectful Attitude Towards the Family and the Woman*
- 25 Vladas Žukas. Gabrielės Petkevičaitės-Bitės laiškai Jurguiui Šauliui / *Gabrielė Petkevičaitė-Bitė's Letters to Jurgis Šaulys*
- 33 Leonas Kazuokonis. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė ir Lietuvos Steigiamasis Seimas / *Gabrielė Petkevičaitė-Bitė and the Constituent Seimas of Lithuania*
- 42 Vytautas Baliūnas. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė Panevėžio gimnazijos mokinų atsiminimuose / *Gabrielė Petkevičaitė-Bitė in the Memory of Her Pupils*
- 58 Nijolė Raižytė. Gabrielės Petkevičaitės-Bitės archyvas Maironio lietuvių literatūros muziejuje / *Gabrielė Petkevičaitė-Bitė's Archive at the Maironis Literary Museum in Kaunas*
- 67 Sandra Libikienė. Gabrielės Petkevičaitės-Bitės memorialinė medžiaga Panevėžio kraštotoyros muziejaus rinkiniuose / *Gabrielė Petkevičaitė-Bitė Memorial Material in the Collections of the Museum of Panevėžys Regional Exploration*

Parodos / Exhibitions

- 76 Margarita Mašalienė. Apie parodą *Petkevičių namai – lietuvybės židinys Šiaurės Lietuvoje* / About the exhibition *The Petkevičiai Home – the Hearth of Lithuanianism in North Lithuania*

- 79 Stasė Mikeliūnienė. Apie ekslibrisų parodą *Gabrielės Petkevičaitės-Bitės bendražygiai ir jos ugdyti talentai / About the exhibition Of Ex libris Gabrielė Petkevičaitė-Bitė's Colleagues and Her Educated Talents*
- 81 Publikacijų bibliografija / *Bibliography of Press Publications*
- 82 Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos (PAVB) leidiniai: konferencijos, parodos / *Publications of Petkevičaitė-Bitė Public Library of Panevėžys County: Conferences, exhibitions*
- 83 Padėkos lapas

Pratarmė

2001 metais kovo 28 dieną, minint rašytojos, švietėjos, filantropės Gabrielės Petkevičaitės-Bitės (1861 03 30 – 1943 06 14) 140-ąsias gimimo metines, Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės vienosios biblioteka surengė mokslinę konferenciją „Gabrielė Petkevičaitė-Bitė: laikmetis, žmonės, aplinka“. Ši konferencija tai tąsa 1997 metais pradėtų darbų tyrinėjant knygos ir bibliotekų istorijos raidą Panevėžio krašte bei šio krašto visuomenės ir kultūros veikėjų indėlių kultūros istorijoje.

Konferencijos ižangos žodį tarė bibliotekos direktorė Rima Masietytė, sveikinimo žodžius – Panevėžio apskrities viršininko pavaduotoja Zita Kukuraitienė, Jo Ekselencija Panevėžio vyskupas Juozas Preikšas, monsinjoras Juozapas Antanavičius, pabaigos žodį – knygotorininkas, profesorius Klemensas Sinkevičius.

Šiame leidinyje publikuojami 6 konferencijoje perskaityti pranešimai. Dalis jų, medžiagą rengiant spaudai (Leono Kaziukonio, Nijolės Raižytės, Sandros Libikienės), autoriu buvo papildyti nauja medžiaga, iliustracijomis. Knygos pabaigoje pateikiama informacija apie konferencijos metu veikusias dokumentų parodas „Petkevičių namai – lietuvybės židinys Šiaurės Lietuvoje“ ir ekslibrisų parodą „Gabrielės Petkevičaitės-Bitės bendražygiai ir jos ugdyti talentai“.

Konferencijos eiga plačiai atspindėjo žiniasklaida, todėl čia pateikiama šių publikacijų bibliografija.

Konferencijoje dalyvavo gausus Panevėžio krašto šviesuomenės būrys, neabejingas krašto praečiai, jos iškiliems kultūrininkams. Šis dėmesys džiugina ir suteikia prasmę kitiems darbams. Konferencijos rengėjai dėkoja prelegentams, dalyviam, rėmėjams, visiems, kurie pasak Gabrielės Petkevičaitės „savo visuomenės priedermes atlikt nelaikys sunkumu, bet su pasididžiavimu jas pildys“.

1999 *Šventos Mikalojaus Apyvokės ekspozicijos paroda „Gabrielė Petkevičaitė-Bitės bendruomenė ir jos veiklą“ taikomai ir literatūrai. Šventos Mikalojaus Apyvokės ekspozicijos paroda „Gabrielė Petkevičaitė-Bitės bendruomenė ir jos veiklą“ taikomai ir literatūrai.*

Foreword

On march 28, 2001, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė Public Library of Panevėžys County held a scientific conference "Gabrielė Petkevičaitė-Bitė: Time, People, Environment" to mark the 140th anniversary of the writer, enlightener, philanthropist Gabrielė Petkevičaitė-Bitė (b. March 30, 1861 – d. June 14, 1943). This conference is the continuation of the work that was started in 1997 to explore the development of the book and the libraries in Panevėžys region, the contribution of public figures and cultural workers of the region to the history of culture.

The conference was opened by the Director of the Library Rima Maselytė. Deputy Governor of Panevėžys County Zita Kukuraitienė, His Excellency Bishop of Panevėžys Juozas Preikšas, Monsignor Juozapas Antanavičius greeted the participants of the conference. The concluding speech was made by the book researcher professor Klemensas Sinkevičius.

The book presents six reports that were read at the conference. While the material was being prepared for the press, some of the reports were supplemented with new facts and illustrations by the authors (Leonas Kaziukonis, Nijolė Raižytė, Sandra Libikienė).

At the end of the book the information is given about the exhibition "The Petkevičiai Home – the Hearth of Lithuanianism in North Lithuania" which was on display during the conference and about the exhibition of ex-libris "Gabrielė Petkevičaitė-Bitė's Colleagues and Her Educated Talents".

The proceeding of the conference was widely reflected in the press, so there is presented the bibliography of press publications.

The conference was attended by many enlightened people of Panevėžys region who are not indifferent to the past of the region. It is gratifying and it makes our further work meaningful.

The organizers of the conference are grateful to the speakers, participants, supporters and all those who according to Gabrielė Petkevičaitė – Bitė "won't regard doing their public duties as a difficulty, but will fulfil them with pride".

The Editor

Gabrielės Petkevičaitės-Bitės pagarbos požiūris į šeimą ir moterį

Juozas Vytautas Uzdila

prof. habil. dr.

Vilniaus pedagoginis universitetas

Šeimos mokslo ištaka, vis stiprėjusi XIX amžiaus pabaigoje ir išgavusi naujų jégų XX amžiaus pradžioje, glaudžiai sietina su Gabriele Petkevičaitė-Bite (1861-1943) – viena iš pirmųjų moterų, taip aktyviai dalyvavusių lietuvių tautinio atgimimo judėjime.

Bitės darbų didybė ir grožis dviem amžių sandūroje spindi ryškiausiomis spalvomis. Tačiau šią švietėją, kultūrininkę, publicistę ir beletristę pristatyti vien kaip minimo laikotarpio reikšmingiausiu įvykiu dalyvę būtų per siaura. Likimas lėmė silpnos sveikatos, bet valingai ir darbščiai moteriai nugyventi ilgą produktyvios visuomeninės ir kūrybinės veiklos amžių. Todėl rašytojos ir švietėjos pėdsakas lietuvių kultūroje ir politikoje yra paženklinotas ne tik XIX amžiaus pabaigos ir XX amžiaus pradžios žyme. Suprantama, tuometiniai, 1890-1918 metais parašytieji Bitės darbai savo problematika ir aktualumu yra ypač reikšmingi, bet ir vėlesni turi išliekamają vertę. Tai tinkta akcentuoti kalbant apie jos požiūrį į moterį ir šeimą. Brandžiausios Gabrielės Petkevičaitės-Bitės mintys šiuo subtiliu, didelės gyvenimo patirties reikalaujančiu klausimu buvo išsakytos Lietuvos nepriklausomybės metais.

Artimai su Bite bendravusi Ona Pleirytė-Puidienė jos 70-mečio proga prisiminė, kad darbščioji bitė „su nepaprasta meile ir triūsu rankojusi visų mūsų tautos augmenų syvus ir dulkes į vieną avili – visuomeninį, tautinį ir socialinį”¹. Žinoma, tuomet apie šeimos avili buvo anksti kalbėti.

Ką darė Bitė? Iškart buvo aprėpta daug veiklos sričių – grožinė kūryba ir nacionalinio teatro reikalai, mokyklų steigimas ir talentų globalumas, spauda ir moterų klausimas, nelaimingu šeimų šelpimas, žmonių gydymas, našlaičių mokymas ir jaunimo vakarų organizavimas. Ne

¹ Pleirytė-Puidienė, Ona. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė / Ona Puidienė // Naujoji Romuva, 1932, Nr.2, p.32.

veltui Vincas Mykolaitis-Putinas yra siūlęs Gabrielės Petkevičaitės-Bitės nuopelnus vertinti „daugeleriopų santykį” požiūriu². Visi tie sunkumai, kuriuos ant ligotos Gabrielės Petkevičaitės pečių vertė kiti veikėjai, netgi tévas, ir kuriuos ji pati uoliai prisiémė, daro įspūdį, kad pats likimas jai „su kaupu krovė įvairiausią pareigą ir darbą, rūpesčių ir sielvartą”³.

Petkevičių šeimos rūpesčiai, kai Bitė anksti neteko motinos ir aplinkinių žmonių nelaimės, veiklos prigimties Gabrielę raginte ragino savimaršai. Nesukūrusi savo šeimos Bitė gyveno artimų žmonių bendrijoje, vėlgi savotiškoje šeimoje. Čia ji atliko panašų kaip ir kita lietuvių švietėja Marija Pečkauskaitė – motinos vaidmenį; tų vaikų ir jaunuolių, kurie ją supo ir kuriems moters globa ir parama ypač buvo reikalinga. Ji pati jautėsi pašaukta rūpintis kitais, savo jaunesniais keturiais broliais ir sesute, dar vėliau – augintiniais ir globotiniais, bédų prispaustomis šeimomis. Taip Bitė atliko vėlgi daugeleriopą vaidmenį – vyriausios duktės ir sesers, daktarės, mokytojos, publicistės, rašytojos. Mintaujos mokykloje Gabrielei pedagogių duotas „oranžerijos gélelės” epitetas gražiai apibūdina jos prigimtį – su visais bendrauti jautriai ir širdingai. Bet darioje namų aplinkoje auginta „gélelė” – ne tik gležna mergaitė. Anksti pasireiškė vidinė Gabrielės stiprybė ir valingas pasiryžimas, parūpo ne tiek aiškintis negeroves, kiek su pačiu gyvenimu grumtis dėl kitų ir išsimokslinimu bei demokratiškais santykiais gerinti visų varguolių, pirmiausia vaikų, motinų, nelaimingų šeimų, gyvenime atstumtujų ir paniekintujų būvį. Labiau už viską Gabrielei Petkevičaitėi rūpėjo tokiu būdu – švietimo, šalpos, kūrybinio darbo – atlikti inteligentės pareigą. Ją traukė ne ramus ir pasiturintis šeimos gyvenimas, o veikiau kova su nelygybe, rusifikacija, tamsumu ir neveiklumu. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė kaip vieningą asmenybę vertina viena iš pirmųjų jos gyvenimo ir kūrybinės veiklos tyrinėtojų J. Dektoraitė⁴.

Pirmieji impulsai, skatinę Bitę talkinti lietuvių šeimoms, buvo patirti savų namų aplinkoje. Čia vyraovo darna, visus apdalijanti tévo ir

² Mykolaitis-Putinas, Vincas. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė / Vincas Mykolaitis // Literatūros naujienos. 1936, bal. 8.

³ Česnulevičiūtė, Petrė. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė: [iž. str.] // Petkevičaitė-Bitė, Gabrielė. Raštai.T. I: Krislai. Vilnius, 1966. P.11.

⁴ Dektoraitė J. Gabrielės Petkevičaitės-Bitės gyvenimas ir literatūrinė bei visuomeninė veikla // Kultūra. 1936, Nr. 3, p.158.

motinos meilė, demokratiškas požiūris į luomus, visuomeninių prievoLių supratimas. Ką Gabrielė kaip didelę palaimą išgyveno pati savo šeimoje, negaléjo nesidalinti su kitais. Pirmoji lietuviés inteligentės priedermé – su pagarba atsiliepti apie savo tėvus.

Iš mažumés Petkevičių šeimoje Gabrielei buvo įdiegtas požiūris, kad gyvenime svarbiausia – meilė artimajam ir demokratiškas santykis su kitu, nepriklausomai nuo jo turtinės padėties, tautybės, vartojamos kalbos. Tokias tezes, prisodintas meilės metafizikos, jos gerieji tévai ne tik deklaravo namuose, bet ir patys kuo uoliausiai pildė, asmeniniu pavyzdžiu užkrétė ir vaikus.

Šeimoje svarbiausia – tévu vienybė ir gebėjimas būnant skirtiniems išlikti vienminčiais. Sprendžiant iš Bitės atsiminimų, šeimoje Petkevičiai kuo puikiausiai sutaré ir dukrai daré vienas kitą be galio mylinčių ir gerbiančių, vieningų pažiūrų tévu įspūdį.

Tiesa, darbuose skirtuose šeimai, daugiau linkstama viskā pradeti ne nuo šios tévu santalkos – šeimą vienijančios vidinės gijos, o nuo dviejų skirtingų asmenybių, savaip praturtinančių vaiko pasaulį. Ne išimtis ir Petkevičių šeimos vertinimas pačiai Bitei skirtuose darbuose: autoriai visuomet pradeda nuo tévo – šviesios gydytojo okulisto Jono Leono Petkevičiaus asmenybės. Atskleisdama, kaip Bitės pažiūroms į auklėjimą šeimoje klojo pamata jos pačios gyvenimo patirtis, Teresė Bukauskienė ypač akcentuoja tévo vaidmenį⁵. Taip, tévo vaidmuo buvo lemtingesnis kreipiant dukrą į visuomenininkės ir švietėjos kelią (motina seniai buvo mirusi). Bet vaiko dvasios pradmenys ypač priklauso nuo motinos dvasios lobyno.

[sidémétina kito Gabrielės Petkevičaitės-Bitės gyvenimo ir kūrybos tyrinétojo Juozo Jasaičio patirtis – vis susekti, kaip prasiplėtė Gabrielės vidinis pasaulis bei akiratis ir kas tokiai plėtrai daré didžiausią poveikį. Literatūrologas pažymi, kad Gabrielės tévas, vertėsis privačia gydytojo praktika, retai būdavo namie, ir viskuo pirmiausia rūpinosi motina. Todél jai anksti mirus padėtis turėjo staigiai pasikeisti. „Apskritai su motinos mirtimi Petkevičių namuose išbléso šiluma, jauumas“⁶, – teigia Jasaitis ir kaip svarų argumentą nurodo pačios Gabrielės Petkevi-

⁵ Bukauskienė, Teresė. Pedagogė Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. Vilnius, 1988. P.37-38.

⁶ Jasaitis, Juozas. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. Vilnius, 1972. P.15.

čaitės žodžius: „Motulei mirus, rodosi, saulė užgeso mūsų namuose”. Kai vyriausioji šeimoje dukra, sulaukusi devynerių metų, netenka motinos, jos santykis su brangiausiu pasaulyje žmogumi – ne be subjektyvaus, netekties skausmu paženklinto atspalvio. Bitės atvejis nėra išimtis. Jis primena ne vieno ižymaus žmogaus, Jean-Jacques Rousseau (Žano Žako Russo), Immanuel'io Kant'o, Vinco Kudirkos ir kitų santykį su tokia netektimi. Be to, Gabrielės Petkevičaitės išsiskyrimas su motina dargi jautresnis – pažymėtas atsitiktinumu. Devynerių metų Gabrielė liko neat sisveikinusi su Puziniškyje mirusia motina.

Tuomet Gabrielė mokėsi Pamūšyje (Linkuvos valsčius, dabar – Pakruojo r.). 1870 metų kovo pabaigoje čia kaip reta ištvino Mūša, atkrito kelius. O ir pati Gabrielė buvo sunegalavusi. Tik vėliau iš atvykusio tévo mergaitę sužinojo, kad jos motina, lankydama užsikrétusius démétaja šiltine ligonius, pati ūmai susirgo ir mirė tą pačią dieną, kai dukra sapnavo klaiką sapną. Gabrielei liko motinos Malvinos Chodakauskaitės-Petkevičienės atminimas ir dovana – žiedas su Čenstochovos Madonos atvaizdu. Žinoma, pati tikroji relikvija – motinos pavyzdys ir jos meilė. Iš vaikystės Gabrielė labiausiai įsiminė vieną slaptą 1863 metų sukilių susirinkimo lankymą, kai daugybė vyrių pagarbiai sveiki nosi su jos motute ir vienas po kito prašė, kad ji, mergaitė, su jais pasibūciuotų. Pabūgusi bučiuotis su vienu juodbruviu vyru, ji narsiai lietuviškai sušuko: „Aš su žydu nesibūciuo siu!“⁷. Motina, kilusi iš bajorų, patyré didžiulę gėdą, kad dukra atstūmė ir įjedė žmogų. „Dievas leido pasaulį visiems žmonėms lygiai ir įsakė mylēti savo artimą kaip patį save“, – toks krikščioniškas postulatas Petkevičių šeimoje ugdė vaikų pagarbą žmonėms, ragino pasidalinti gardesių su vienmečiais. Nevalia buvo šeimoje jokio torno ar užklydisi žmogaus nemandagiu žodžiu užgauti – būtų parodyta tarsi kokia dykaduonio nepagarba vyresniams ir būtų jo lūpos suteptos nemandagumu. Gabrielė vis prisiminė, kaip geraširdė motina suprato nusenusio Lauryno Ivinskio vargus ir užleido jam vieną iš savų kambarių. O tas atsilygino dar didesne vertė – auklėjo Gabrielę. Iširėžė Gabrielės Petkevičaitės atmintin 1868 metų badas, būriais traukiantys iškankinti žmonės. Mergaitė, žiūrėdama į pavargelius pro langą, matė, kaip kieme iš dviejų didžiulių katilių motulė į dubenis pilstė viralą ir su tarnaite „dalijo duonos riekes žmonių skruzdėlynui“⁸. Tėvas šeimoje vis kartojė, kad „klebonijos durys visuomet būtų visiems atidarus, o gydytojo niekuomet neužrauktinos“⁹. Todėl bado metais dvarininko ir gydytojo namai virto prieglauda, kurioje buvo užmiršti luomų ir tautų skirtumai.

⁷ Petkevičaitė-Bitė, Gabrielė. Mano motina // Raštai.T.1: Krislai. Vilnius, 1966. P.356.

⁸ Ten pat. P.359.

⁹ Ten pat.

Kuo šviesiausiai prisimindama tėvą, Gabrielė akcentavo jo jautrumą ir žmoniškumą. Tėvas ir duktė – du bendraminčiai, du dvasiniai saitais susiję žmonės. Savo ruožtu tėvas, pastebėjęs dukters poelgyje žmoniškumą, iš džiaugsmo apsipildavo ašaromis, kaip tada, kai Gabrielė po motinos mirties Pamūšy prašė leisti vargingiems vaikams išdalinti savo gražiausius rūbelius. „Dėkui tau, vaikeli! Dėkui!” – girdėjo dukra iš ją apkabinusio ir prie savęs pritraukusio, jai galvą bučiuojančio tévo. Tai judviejų, Gabrielės ir tévo, paslaptis, jautriai Bitės perduota kitiems. Gal tokį būdą Gabrielė Petkevičaitė pripažino vienu iš patikimiausių prasibrauti į skaitytojo protą ir širdį.

Teresė Bukauskienė mini, jog Bitė „labai daug kur kalbėjo ir raše apie savo tėvą, bet niekur net užuominos nerasis, kad ji priekaištautų jam dėl savo likimo”¹⁰. Jie liko su gilia, nebent pačiam likimui tinkama apskusti potekste. Ne viskas tévų valioj, kad jų vaikai užaugtų sveiki, laiku gautų tinkamiausią išsimokslinimą. Jautruji Petkevičių supusi aplinka, ypač to meto požiūris į moteris, turėjo savotišką poveikį. Pats bai-gės universitetą, taip ir nesugebėjo išleisti Gabrielės studijuoti matematikos. Pats be atilsio gydės kaimiečių vaikus, laiku neapsižiūrėjo, kad jo dylikametę Gabrielę Mintaujos Sakenaičių mokyklos (Töchterschule Dorothea) bendrabučio kambaryste paguldė šalia džiova sergančios mergaitės. Gydyti džiova užsikrétusią dukterį susigriebta per vėlai: liga jau buvo pradėjusi lenkti stuburą. Kas kuo uoliausiai rūpinasi kitais, už save ir savo šeimą dar nelaimingesniais, negali pats nepatirti praradimą. Rodos, likimas šią tiesą primena okulistui Petkevičiui. O jo duktė vėlgi, matyt, daugiau ne apie save, o kitus, nelaimių prislėgtus galvojo...

Pagarba tévams Gabrielei buvo brangiausias prisiminimas, dvasingumą ir gerus darbus maitinanti versmė. Pagarbos tévams akcentas visur – beletristikoje, atsiminimuose ir publicistikoje – buvo pateiktas su švietėjiška intencija. Nuolatos su šeimomis bendraudavusi Gabrielė visko čia aptiko ir prisiziūrėjo. Todėl ji neskubėjo smerkti, kritikuoti. Šeimos dorinimo kelias kitas – per gerus pavyzdžius, per jautrumą ir toleranciją. Pagaliau dorinimo esmę sudaro ne vien kitų raginimas būti gerais ir žmoniškais. Dar svarbiau – patiemis šiuos pradus išsiugdyti, kad galėtume jais kitus apdovanoti.

¹⁰ Bukauskienė, Teresė. Min.veik. P.38.

Gabrielė Petkevičaitė nei tėvui, nei kam kitam dėl savo likimo nepriekaištavo ir dėl kitos priežasties. Ji pati – veiklos žmogus, tikintis, kad per veikimą, bendravimą, švietimą galima daugiausia pasirūpinti tautos ir šeimos dora. Todėl jos užmojy iškart pati šeima atsiduria įvairių lypiame santykyje – su svetimos valstybės vykdoma švietimo ir kultūros politika, su teisine moters padėtimi. Dora, šeima, vaikai, moteris – tarsi to paties socialinio audinio neatskiriamos dalys: jo apmatai ir ataudai.

Keldama moters padėties klausimą, Bitė negalėjo nekalbėti iškart apie daugelį materialinių ir dvasinių gyvenimo aspektų – žmonių sveikatą, jų būstą, valgį, apsirengimą ir higieną, prażūtingą vyrų girdymą alkoholiu ir valstybės abejingumą, nelygią teisių požiūriu vyro ir moters padėti šeimoje, vaikus ir būtinumą jų dvasią vaduoti iš tamsos.

Anksti likusiai be motinos Gabrielei Petkevičaitėi visuomet rūpejo vaikų našlaičių likimas. Valstybės vyrai, užsiėmę didžiaja politika, buvo linkę nematyti alkanų vaikų. Jau XX amžiaus pradžioje Petkevičaitė tenka tautiškai susipratusiems inteligenčiams, Juozapui Herbačiauskui (Bitė rašė – Juozapui Gerbačiauskui) ir kitiems įrodinėti, kaip svarbu, kad vargo ir skurdo žmonėms akys neaptemptų dėl pasaulyje įsiešpatavusio pinigo. Kad dėl to „balvono“, kaip vadino Gabrielė, neliktų Lietuvoje svetimas šauksmas: „Duonos! Duonos! Ir Duonos!“¹¹. Kad galima duoną tik per laisvę atrasti – néra tautiškai susipratusio lietuvių gėda, veikiau jo atvirumas ir drąsumas. Tam, kuris užmerkės akis ir užsikimšes ausis tyli, Bitė linkusi rodyti kaip pavyzdį kitą, viską suprantantį lietuvių: „Lietuvoje per daug alkanų lietuvių...“¹². O atitraukti nuo lūpų duoną Bitei reiškia dar daugiau – atitraukti mokyklą nuo dvasios. Tai, ką išsako publicistikoje, Bitė ieško galimybės savaip, gal dar giliau iprasminti grozinėje kūryboje. Išalkės duonos ir mokslo našlaitis – būdinga jos tema. Bitei rūpi prabilių jautrių žodžiu, į pasaulį pažvelgti našlaičio akimis, kad greičiau būtų praregėta ir suprasta, kas gyvenime bausu. Geriausia šią temą įvardyti, kaip pati „Krislų“ autorė vaizduose vadina, vaikelio, mažojo bičiulio, šešerių metų trupinėlio tema. Toks iš

¹¹ Petkevičaitė-Bitė, Gabrielė. Ar iš tikrujų Lietuva nesirūpino lig šiol savo jaunuomene? // Raštai.T.4: Pasikalbėjimai. Vilnius, 1967. P.226.

¹² Ten pat.P.227.

bado pabalusiom lūpelėm vaikutis vaizdelyje „Homo sapiens”: „Maža ką valgė. Išvydęs kokį naują žmogų, drebėdavo iš baimės, kad net dantys jam kalenos. Per dienas tylėdavo, savyje pasislėpęs”¹³.

Taip skaitytojui Bitė pristato vieną iš savo globojamų našlaičių – Antaniuką, atvežtą čia „gal ketverių metų sutvérimeli“, pastabų, greitai perėmusį „kultūringesniuosius papročius“. Vaiko teisių gynėja ir jo dvi-sios ugdytoja įsitikinusi, kad socialinė aplinka (Bitės vadinama geresniu laikymu ir kultūringesniųjų žmonių draugija) galinti greitai vaikutį pakieisti. Taip atsitiko ir Antaniukui: jo akutėse užgeso baimė, veide pasirodė visus džiuginantis linksmumas, pabudo užmiršta praeitis ir gimė noras klausinėti. Antaniukas – tarsi lietuviškojo kodėlčiuko prototipas, gudriai pastebintis, kad meilė ir duona – neatskiriamos vertybės. Vaikas tarsi deklaruoją savo mokytojos credo.

Kitame vaizdelyje „Moksłas“ vėl tema giminininga pirmajai – našlaitis, tarsi per kapo duobę žvelgiantis į pasaulį. Gyvenimo kartumo patyrusio vaiko refleksija analizuojama su didžiule atida. „Mokyk! Mokyk mane greičiau!“¹⁴ – naujas kultūringoje aplinkoje atsigavusio vaiko dvi-sios judesys. Pasak autorės, siekiančios šį vaikutį prakalbinti, pavyko, kad jis „émė jau mokslo galią ir mokslo tikslą numanyti“¹⁵. Tokia didelė ir pilna slėpinių mokslo galia. Jame žmonės atras laimė, kai juos pančiai nustos varžyti.

Subtiliai atskleidusi našlaičio vaizduotę ir išgyvenimus, Bitė išsako naujos, švietimo ir mokslo lemiamos doros gimimą. Tik per ugdymą pasiekiamas aukštesnis sąmoningumas. Šioji rašytojos demokratės ir kultūrininkės intencija ateina iš šeimos. Nenuildama Bitė budrina ir jautrina supratinėsi lietuvių sąmonę, kad jų šeimose duonos ir mokslo temai rastūsi vietas.

Kita, taip pat būdinga XX amžiaus pradžiai problema – nežmoniškas tévų elgesys su vaikais pasukusiais į mokslo vieškelį. Netenka abejoti, kad gvildenti šią problemą Bitė paskatino jautrūs santykiai su nacionalinių talentų puoselėtoju Povilu Višinskiu. Bendraudama su šiuo šviesiu jaunuoliu, Gabrielė Petkevičaitė turėjo daugybę progų pamastyti,

¹³ Petkevičaitė-Bitė, Gabrielė. Homo sapiens // Raštai. T. I. P. 191.

¹⁴ Petkevičaitė-Bitė, Gabrielė. Moksłas // Ten pat. P. 269.

¹⁵ Ten pat. P.274.

kokia nepalanki lietuviui inteligeitui situacija – išplitusi džiova vieną po kito šienauja. Tėvai ūkininkai remia savo vaikus tol, kol jų sūnūs mokosi gimnazijose. Tolesnė globa bus, jei sūnus stos į kunigų seminariją. O jei nestos, teks mokslą mesti ar pačiam pusbadžiu vaduotis. Tokia dalia ištiko Povilą Višinskį. „Nabašninkui teko lig dugno išgerti visa anų metų mokslą einančių lietuvių jaunikaičių taurė, – su širdgėla Bitė prisimena Povilą Višinskį, – tą gi taurę pilną pripildė paskesnis apšiestojo, tėvynės labui atsidavusiojo žmogaus gyvenimas”¹⁶. Būtent Povilui Višinskiui, vienam iš talentingiausių lietuvių jaunuomenės atstovų, teko „pakelti tėvų suokimas eiti į seminariją su visomis to neejimo pasekmėmis”¹⁷.

Gabrielės Petkevičaitės-Bitės apsakymas „Nebepirmas” yra skirtas šiai „neejimo į seminariją” temai ir problemai. Didžiausia ūkininko Budrio šeimą ištikusi tragedija įvyko dėl to paties – vyro „su stačiais kaip šeriai plaukais ir šaltomis kaip želvės akimis”¹⁸. Viską aukštyn kojomis apvertė nusistatymas nedovanoti savo vaikui už tėvo valios nevykdymą. Tiesa, sūnus gimnazistas, pavadintas „niekų zaunytoju”, pirmiausia dėl savo apsisprendimo gąsdinamas motinos ypač piktų barimu ir žlembimu. Kitaip ištarti sūnaus žodžiai, kad jis nevažiuos į seminariją, atliepia tėvo užangažuotoje sąmonėje: „tamsus, pilnas prietarų tėvas negalėjo suprasti, kas jam nesuprantama – skėlė sūnui per veidą ir apsvaigino jį; sugriebės už sprando, atitraukė nuo jaunesniųjų verkiančių vaikų, kurie norėjo ginti savo broli, nuvilko į jaujų ir ten, nesigailėdamas nei kumščiavimų, nei spardymų, pametė ant drėgnos aslos”¹⁹.

Patriarchališki auklėjimo metodai, taikomi šeimoje siekiant įkrėsti mokytam sūnui proto, šikart tampa bejėgiai. Neįmanoma tokiam sūnui jėga ir žiaurumu diegti paklusnumą. Jei iš žmogaus atimama pasirinkimo teisė, iš jo atimama laisvė ir suluošinamas likimas.

¹⁶ Petkevičaitė-Bitė, Gabrielė. Povilo Višinsko atminimui // Raštai.T.4: Pasikalbėjimai. P.215.

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ Petkevičaitė- Bitė, Gabrielė. Nebepirmas // Raštai.T.1. P. 304.

¹⁹ Ten pat. P.309.

Čia Bitė įžvelgia pačios šeimos nelaimę. Tėvai priversti atsisveikinti su tuo, ką brangiausia turi gyvenime – mokytu sūnumi. „Iš tiesaus kelio išklydės sūnus” – viena, kaip mano patys tėvai, jų šeimyninės nelaimės priežastis. Kita, dar svarbesnė, taip pat jų tyliai suvokta nelaimės priežastis – išankstinis nusistatymas, tas sau duotas pažadas nušauti sūnų, jeigu jis neis į seminariją.

Budrių šeimos tragedija – savotiškas perspėjimas tamsių šeimų. Tiesa, ne be autorės intencijos – neturi Lietuvos jaunimas savo nuvargintai tévynei būti lgy tie krintantys žvaigždžių žiburiai.

Suprantama, tai, kas čia gvildenama šeimos mokslo kontekste, daugiau dabarties padiktuota tema – iš visur surinkti visa, ką turime geriausio, dėl nacionalinės tradicijos, dėl jos turtinimo, kad į ją kaip į kokios upės vagą įsilietų visos gaivios srovės. Pati Bitė tokias temas ir problemas tuomet kėlė ir gvildeno dėl ko kito, o ypač dėl lietuvių sąmonėjimo, jo gyvenimo būdo praturtinimo. Abejoti netenka, kad Bitės palikimas turi didesnę negu pažintinę prasmę – Jame esti universalų vertybų. Tai lgy testamentas ateities kartoms, kurios sugebės atsirinkti, kas turi nenykstančią prasmę ir vertę. Šiuo atveju žmoniško tėvų elgesio su vaiskais problema – labiausiai Bitės išjausta ir todėl universal.

O arčiausiai pačios šeimos raidos ir jai daromos įtakos Bitės nuolatos keltas ir gvildentas moterų klausimas. Žinoma, jos pačios suprastas daug plačiau, kad ji galima būtų, kaip yra mūsuose darę kai kurie tyrinėtojai, sutapatinti tik su moters emancipacija. Iš tiesų retsykiais Bitės publicistikoje šmékšteli žodis *emancipacija*. Tačiau bebeliškoji moters emancipacijos tema, Lietuvoje ryškiausiai atkartota Vinco Mickevičiaus-Kapsuko, nors ir daro poveikį Gabrielei Petkevičaitei, bet ne tokiu, ne proletarišku pavidalu. Pati Bitė daugiau linkusi kalbėti apie lietuvių moters, visų pirma inteligentės, pabudimą ir tautinių susipratimą, o ne vien apie jos kovą su vyrais dėl lygių teisių ir galimybės dalyvauti aktyvioje visuomenininkės proletarės veikloje. Be to, pati Gabriele Petkevičaitė, rašydama apie moterį ir šeimą, savo pažiūromis evoliucionavo. Toki požiūrių ir pažiūrų keitimasi lémė politinio gyvenimo šuoliai ir, žinoma, moterų sambūrio laimėjimai.

XX amžiaus pradžioje, kai moterys Kaune buvo krikdemų susauktos į pirmajį Lietuvos moterų suvažiavimą (1907 m. spalio 6-7 d.), joms darę poveikį 1905-1907 metų įvykių, nuotaikos ir idėjos. Moterų
Tame pat metu apskrities
G. Petkevičaitės-Bitės
viešoji biblioteka
1 - 02 - 4667

rimis vadovavo vyrai, bet greitai jos pačios susizgribo, ir Bitė sutiko pirmininkauti suvažiavimui, sukeldama organizatorių sąmyšį. Ji su Žemaite atidarė suvažiavimą ir jam vadovavo, o vėliau tapo Lietuviai moterų sąjungos garbės pirmininke.

Pati Bitė dvaisinį moterų pabudimą sutiko su džiaugsmu – lietuvių moterys drauge su vyrais žengs prie tévynės prisikėlimo: „Juk susipratusi, savo <...> žmogaus – piliečio pašaukimą numananti moterė vien padidina naudingas tautai jėgas, vien prisideda prie veikesnio įvykinimo bendrų visai žmonijai politiškų, visuomeniškų ir kultūriškų idealų”²⁰. Petkevičaitė puikiai jautė laiko dvasią, ir epocha vėlgi ją pačią neše... Kad ir kur ji buvo, kad ir ką šnekėjo, – tai buvo situacijoje gerai susiorientavusios politikės žingsnis.

Antai Peterburge Visos Rusijos moterų suvažiavime (1908 m.) skaitytame referate Petkevičaitė moters padėti įvardija kaip „vergės padėjimą” ir todėl primena kovą „už sau prigulinčias žmoniškas teises”²¹. Svarbiausias Lietuvos moterų sąjungos tikslas – suprasti savo nuoskaudas, pažadinti energiją ir ją tinkama, gera vaga nukreipti. Pirmas veiksmas buvo ypač reikšmingas – surinkta 12 tūkst. protesto parašų, kad degtinė tik kaip vaistas būtų pardavinėjama aptiekose ir įteikta Valstybės Dūmai.

Šiame visos Rusijos moterų judėjimo kontekste visiškai tiko accentuoti lietuvių moters nuoskudas, pabrėžti, kad moterų (savo vaikų mokytoju) dėka 52 procentų Lietuvos gyventojų moka skaityti. „Šiaip vaikų auklėjimas guli pas mus visai ant motinos pečių”²², – iš Visos Rusijos moterų suvažiavimo tribūnos teigia Bitė ir vis mini kitus moters vargus: mergaitės išvaromos už nemylimų bernelių, moterų šeimoje laukia tiesiog nepakeliami darbai. Tačiau labiausiai moterų skaudina turtinė padėtis: „Vyras turi teisę pragerti visą turtą. Teisybė, miestan važiuodamas, vyras dažnai vežasi su savim ir savo žmonai, ir visą laiką, kol jis smuklėj girtuokliauja, moterė, sėdėdama vežime, tyliai verkia”²³,

²⁰ Petkevičaitė-Bitė, Gabrielė. Moterų sąjungos tikslas // Raštai.T.4. P.270.

²¹ Petkevičaitė-Bitė, Gabrielė. Moterė lietuvių šeimynoje ir draugijoje // Ten pat. P. 355.

²² Ten pat. P.357.

²³ Ten pat. P.359.

– toliau suvažiavimą Bitė graudino pavyzdžiais iš Lietuvos moterų gyvenimo.

Bitės pažiūrų evoliucionavimas priklausė nuo pagrindinio jos politinės veiklos tikslø – Lietuvos valstybingumo atkūrimo. Laisvoje Lietuvoje Bitė, likdama ištikima moterų klausimui, jį visiškai kitaip pradeda ir kelti, ir interpretuoti. Apskritai čia pats tinkamiausias momentas pabrëžti Bitės rašinių, pranešimų, paskaitų poveikį visuomenei. Juozas Jurginis yra pagrįstai klausęs: „kas daugiau darë įtakos visuomenei – G. Petkevičaitės beletristika ar jos publicistika“²⁴?

Net abejoti netenka – visuomenei reikšmingesnė buvo jos publicistika: ir skelbiomomis idėjomis, ir rašymo patrauklumu bei meniskumu. Publicistės talentas ypač atskleidė vėliau, jau Lietuvos nepriklasomybės metais.

Brandos metų sulaukusi Bitė šią problemą linkusi kelti ir gvildenti ne taip kategoriskai kaip 1907 – 1919 metais. Dabar moterų klasišmas išsiskiria blaivia orientacija sudëtingoje problematikoje, asmenybës turtingumu. 1920 metais parašyti įspūdžiai „Tarptautinis moterų kongresas Genevoje“, 1921 metais – paskaita „Kova su prostitutacija – tai politikos kova“ bei kalba pirmajame Lietuvos aboliucionistų suvažiavime – tikri publicistikos šedevrai, lyg reikalaujantys pakartotino skelbimo bei komentavimo. Taip yra dël ryškių pirmosios ir antrosios Lietuvos nepriklasomybės sąšaukų ir atsirandančių tokij socialinių problemų, kurios reikalauja autoriteto įvertinimo. Skirtumas tarp ano ir šio meto nebent tas, kad tada tautos didžiausi protai, matydami plintančią prostitutiją netylėjo, o dabar tyli, lyg vandens į burną paėmę. Tiesa, tada Bitė, gerai visoje Lietuvoje matoma ir daug kuo – dviasios jéga, pedagoginėmis idėjomis, visuomenine veikla – išskirtinė figūra, buvo linkusi savo visuomeninę veiklą vertinti kitaip: „man teko visuomet varyti tikrą kurmio darbą, vengiant viešumo“²⁵. Tokią Bitę, ramią ir santurią, regime Ženevos pasaulio moterų kongrese. Čia ją moterys moterėlės, žybčiojančios energija ir pasiryžimu, patraukė ne tiek smarkia kova su vyrais, kiek

²⁴ Jurginis, Juozas. Gabrielės Petkevičaitės publicistika. // Petkevičaitė-Bitė, Gabriele. Raštai.T.4. P.5

²⁵ Petkevičaitė-Bitė, Gabriele. F.Bortkevičienė kaip Lietuvos moterės visuomenininkės tipas // Ten pat. P. 699.

savo išdidžiu ramumu (Paryžiaus teismo advokatė ponia Verone) arba vien įkūnytu gerumu (sutikta japonė, kuri niekados vyrui nepriekaištauja, nesupyksta ir visados šypsosi). Kongrese Bitė ištroškusioms su vyrais lygiu teisių moterims išdidžiai ir oriai aiškina: „vyrai, paémę <...> valdžią į rankas, visai nesipriešina moterų teisių sulyginimui. Mūsų valstybėje moteris gali dabar užimti tokią vietą, kokie tik sugėba savo pareigas eiti”²⁶. Moterims, kurioms didžiausia buvo problema, kad vyras savo šeimoje su žmona nesielgtų kaip globėjas su nepilnamete, Bitė visai kitaip aiškino dailiosios lyties paskirtį. Kaip šeimynoje moteris yra jos motina ir savo buto šeimininkė, taip valstybėje – jos sutvarkymo šeimininkė ir valstybės buto šeimininkė.

Steigiamajį Seimą atidariusiai Bitei, vienai iš penkių jos narių, amžiumi vyriausiajai, pirmiausia rūpi čia, kongrese, teigti, kad moterų „teisių lygybė nėra mūsų tikslas, bet įrankis”²⁷.

Taip iš dalies buvo kur kas anksčiau, jau po 1905-1907 metų išvykių, teigta. Gindama moters teisių su vyrais lygybę, tada Bitė gynė lietuvių tautos teises. Keliant moterų klausimą, buvo gera proga žadinti taučinį susipratimą ir lietuvių nacijos apsisprendimo galimybę. Kas kita, kai valstybė jau savarankiška ir joje pradėtas kuriamasis darbas. Dabar Bitė labiausiai jaudinantis klausimas – per mažas moterų, ypač merginų, veiklumas. Todėl ji įstatymų suteikiamas lygias su vyrais teises linkus vertinti ne kaip pasiekimą, o kaip atvertą galimybę dar aktyviau moterims dalyvauti valstybės valdyme, dirbtį švietimo darbą, rūpintis vaikais ir šeimomis. Suteikiama laisvė – garantija išaugti moters susipratimui ir jos prisiijmamai atsakomybei.

Sakydama kalbą Lietuvos moterų suvažiavime (1938 m.), Bitė vėl grįžta prie senos, dailiosios lyties sąmonėje netilstančios idėjos: „moterų teisių sulyginimas – tai ne atleidimas nuo pareigų, bet tai užtraukimas dar didesnių ir atsakomingesnių”²⁸. Kartu pabrėžiamas ir ypač išskirtinis moters vaidmuo šeimoje auginant vaikus, perduodant jiems motinos

²⁶ Petkevičaitė-Bitė, Gabrielė. Tarptautinis moterų kongresas Genevoje // Ten pat. P. 616.

²⁷ Petkevičaitė-Bitė, Gabrielė. [Kalba Tarptautiniame moterų kongrese Ženevoje] // Ten pat. P. 626.

²⁸ Petkevičaitė-Bitė, Gabrielė. Kalba Jubiliejiniame Lietuvos moterų suvažiavime // Ten pat. P. 710.

sielos lobius. Kad du skirtinių žmonės (vyras ir moteris) sudaro šeimą – jokia paslaptis. Jie sudaro šeimą ir joje gyvena ne dėl tarpusavio konkurenčijos, pagaliau ne dėl to, kas čia daugiau teisių turės, įtakingesnę valdžią įves ir privers kitus klausyti. Bitei rūpi ne tokia teisių, priedermių ir pareigų diferenciacija, o gili šeimos motinos ir tévo vienybė, jos pačios patirta vaikystės metais Puziniškyje – dovana visam gyvenimui. Šeimoje svarbiau ne atskirybė, o bendrybė – žmonos su vyru arba motinos su tévu. Todėl šeimoje igačia moters lygi su vyru teisė įgalina prisiimti didesnes pareigas tik tada, kai čia esti dviejų svarbiausiuju – tévo ir motinos – vienybė. Kita svarbi problema – šeimos gyvenimo praturtinimas tautiniu idealu ar kultūros tradicija. Nepriklausomybės metais, ypač antrajame jos dešimtmetyje, vis didėjo dėmesys tautinio idealo paieškoms. Tautiškojo idealo akcentai buvo kreipiami į praeitį, į „Aušros“ ir „Varpo“ gadynę, į to meto lietuvių šeimas, davusias Lietuvai Simoną Daukantą, Antaną Baranauską, Joną Basanavičių, Petrą Vileišį, Vinčą Kudirką...

Bitės atmintyje negalėjo būti išdilusi didelė tévo pagarba Vileišiui, kurį, rodydamas dukrai, minėjo kaip garbingą valstietį, į moksłą leidžiantį savo vaikus. Kur šeimoje tévu vienybė, kur tautinis susipratimas ir aukštas mokslo prestižas, ten tinkamiausia terpė rastis geriausiemis tautos atstovams. Tai lyg viso Bitės triūso leitmotyvas, kurį ji, kultūrininkė, pasitaikius progai, vis primindavo Lietuvos moterims: „tik bendrai sukurtame ir uoliai sergstamame šeimos židinyje galėjo ir tegali augti ir bresti kilnūs tautos sūnūs ir dukros“²⁹.

Lietuvos moters idealas – supratinė, darniai šeimoje su vyru sugyvenanti, labai darbštī, tvarkinga ir rūpestinga motina. Bebaigiančiai aštuntą dešimtmetį Bitei teberūpi Lietuvos moterų gyvenimas, rūpi jų dvasinių pasaulių praturtinti tautiniu idealu ir geriausiais nacionalinio charakterio pavyzdžiais. Dabar Gabrielė Petkevičaitė, iš metų aukščumos vertindama lietuvių moterų judėjimo kelią, ižvelgia lietuvių inteligentės svarbą. Kaip tokios moters idealą ji įvardija Sofiją Kymantaitę-Čiurlionienę, studentę lietuviatę, kuri „sužibėjo <...> kaip pirmas spindulys, pranašaujasi tévynei ir moterims šviesesnį rytojų“³⁰. Suvokta moters ide-

²⁹ Ten pat.

³⁰ Ten pat.

alo svarba tik buvo iškelta, pradėta deklaruoti, bet tuomet nebuvo suskubta ji išskleisti. Ši darbą dar geriau už Bitę, kaip matysime, atliko kiti – tautiškai susipratę filosofai. Bet visa ko pradžia priklauso Gabrielei Petkevičaitėi, Marijai Pečkauskaitei, Vydūnui.

Greta tautinio idealo paieškos ir jo svarbos klausimo gvildenta nauja negerovė – moterų stūmimas į prostitutiją. 1921 metais gruodžio 28 dieną paskaitoje Pirmajame Lietuvos aboliucionistų suvažiavime Gabrielė Petkevičaitė-Bitė siūlo rimbai, vadovaujantis į istoriją orientuota išmintimi, viską, kas nauja, išgirsti ir į jos nuomonę įsklausyti. Kur moteris traukiama į purvą, ten „išnyksta moters šeimynos sargyboje stovis idealas – išnyksta tauta, griuvėsiais virsta ir galingiausia valstybė“³¹. Laisvoje tévynéje svarbiausias klausimas – kova su blogybėmis, pūdančiomis tautą. Viena iš tokų blogybių – prostitutacija. Kad tautos organizmas išliktų sveikas, didelis dèmesys turi būti skiriamas augančiai jaunuomenei, jos sielos ir kūno sveikatai.

Bitė kviečia atgaivinti senovės Birutės idealą – tautos papročių ir kultūros tradiciją, geriausiai gydantį tautos organizmą. Ir vėl šioji mintis, gana deklaratyviai, bet įtaigiai Bitės išsakyta, tuomet nepriklausomoje Lietuvoje jau buvo pradėta skleisti kitų, dar profesionaliau pasirengusių filosofų ir pedagogų. Regis, dar brandžiau ir, svarbiausia, jau kitame akademiniame kontekste. Autoritetinges Bitės žodis čia labiau atliko kitą vaidmenį – patvirtino naujo, akademiškojo užmojo svarbą. Jos intencija paremti geras idėjas buvo svarbi dėl vieningų to meto inteligenčių pastangų kurti tvirtą tautinio auklėjimo tradiciją.

Tokia Gabrielės Petkevičaitės-Bitės, veiklos politikoje moters, pozicija negalėjo nedaryti įtakos kitiems, dirbusiems tautos ugdymo ir asmenybės formavimo darbą. Suprantama, senatvės sulaukusি Bitė negalėjo nesiūlyti visai tautai, jos egzistencijai svarbių sprendimų. Ji negalėjo nebūti autoritetinga kitų, jaunesnių ir energingai nusiteikusių intelligentų skatintoja, jų ieškojimų ir idėjų rėmėja. Toki vaidmeni ji puikiai suvokė ir be priekaištų atliko. Vėlgi ji atliko ramiai ir supratinčiai, be jokių pretenzijų, kaip dera, anot jos pačios, dirbančios tylų kurmio darbą.

Žvelgiant į gerus šešis dešimtmečius trukusią Bitės, politikės ir publicistės, visuomenininkės ir švietėjos veiklą, labiausiai imponuojantis

³¹ Petkevičaitė-Bitė, Gabrielė. Kova su prostitutacija – tai politikos kova // Ten pat. P. 645.

jos darbų bruožas – lietuvėms moterims atvertas naujas veiklos ir idėjų horizontas. Daug ką Lietuvoje ji aptiko pirmoji ir išsakė savo emocinį santykį su aktualija. Dargi daugiau – ne tik kitiems siūlé spręsti, kas sunkiausia, o pati puolė į sudėtingiausių problemų sūkurį. Gabrielės Petkevičaitės-Bitės ieškojimai, orientuoti į tautos ir valstybės pagrindą – šeimą, yra savo išėjų šioje srityje gairė, tautiškajį gyvenimo su artimaisiais aplinkoje idealą maitinus versmę. Beliko rašytojos, publicistės ir visuomenės veikėjos nužymėtomis gairėmis kaip didžiausiu dvasiniu turtu pasinaudoti.

Iš dalies tai buvo padaryta Nepriklausomybės metais. Bet šioji galimybė taip ir liko neišsemta dėl tuomet nesuspėto atlikti triūso – Bitės Raštų leidimo, teminių rinkinių sudarymo. Dabarties periodas dékingenis – turimi Gabrielės Petkevičaitės Raštų leidimai atveria tokio išsamaus tyrinėjimo galimybę. Žinoma, ne be naujos sugestijos – dar ne viskas, rūpinantis Bitės atminimu, ypač jo propagavimui, padaryta.

*Gabriėlė Petkevičaitė-Bitė
Respectful Attitude Towards
the Family and the Woman*

Juozas Vytautas Uzdila

Habil. dr. Prof.

Vilnius Pedagogical University

Summary

Gabriėlė Petkevičaitė-Bitė (1861-1943) was one of the first Lithuanian women who took an active part in the national rebirth movement. The grandeur and beauty of her works are usually described by calling her an enlightener, a cultural worker, a publicist and a fiction-writer. This hard-working „bee“ (a metaphor used by Vaižgantas) was less appreciated for her contribution to the sphere of social life, and especially for her life-long (she was very active for six decades) struggle for the rights of women, children and orphans, for the cherishing of family culture and for the paradigm of healthy life-style.

The article describes how G. Petkevičaitė-Bitė raised social problems and what decisions she suggested for solving important questions of Lithuanian national existence. Alongside, her strong influence on others is revealed, her work for the benefit of national and individual education is highlighted.

Everything, she had asserted and proved, today is of universal significance – the most valuable mode of life is such which is quiet and understandable, without making claims on others and without lamenting over the hardships brought about by the time and fate.

Key words: education and democratic relations in the state; harmony between the parents, problem of a woman in the state, struggle against prostitution.

**Gabrielės Petkevičaitės-Bitės
laiškai Jurgui Šauliui**

Vladas Žukas

prof. habil. dr.

Vilniaus universitetas

Laiškai sudaro labai reikšmingą Gabrielės Petkevičaitės-Bitės kūrybinio palikimo dalį. 1968 metais išleistame Raštų 6-ame tome jų buvo išspausdinta per 380. Vėliau archyvuose buvo surastas vienas kitas neskelbtas Bitės laiškas vilniškei Marijai Šlapelienei, 1922 m. vasario 20 d. laiškas Vytautui Didžiuliu dėl mokytojų socialinės apsaugos draugijos „Atsarga” įkūrimo. Ypač didelis jų pluoštas yra Lietuvos diplomato Jurgio Šaulio fonde Pensilvanijos universiteto bibliotekoje (JAV). Jų kopijos, minėtos bibliotekos darbuotojo Kosto Ostrausko rūpesčiu, buvo gautos prieš keliolika metų.

Yra 165 Jurgui Šauliui 1906-1925 metais rašyti laiškai. Intensyviausiai susirašinėta 1907-1910 metais, kai adresatas, Gabrielės Petkevičaitės ir kitų remiamas, studijavo Šveicarijoje, Berno universitete. Platesių laiškų yra apie 40, visa kita – atvirukai, informacinio pobūdžio laiškeliai. Devyni laiškai rašyti kaizerinės Vokietijos okupacijos metais vokiečių kalba, vienas – rusų kalba.

Gabrielės Petkevičaitės-Bitės laiškai Jurgui Šauliui – svarbūs praėjusio šimtmečio lietuvių kultūros istorijai. Juose atsispindi pastangos ijkurti Lietuvių moterų sajungą ir nesutarimai su katalikiškos krypties atstovėmis. Papasakota apie lietuvių atstovų – Petkevičaitės ir Žemaitės – dalyvavimą Rusijos moterų suvažiavime 1908 metais ir Peterburgo lietuvių draugijų surengtuose literatūros vakaruose. Iš laiškų kai ką sužinome apie moksleivių šelpimo „Žiburėlio” draugijos veiklą. Ypač daug rašoma apie laikraščių „Vilniaus žinios” ir „Lietuvos žinios” leidimą – materialinius sunkumus, organizacinius nesklandumus, medžiagos rinkimą ir ruošimą spaudai, redagavimo problemas. Tai svarbi medžiaga laikraščių istorijai, Petkevičaitės-Bitės žurnalistinei veiklai tirti. Prabėgomis paminimas vienas kitas literatūros vakaras, kitos šventės. Laiškuose ypač daug medžiagos rašytojos biografijai: pasakojimas apie tėvą ir brolius, tarpusavio santykius, nesutarimus dėl palikimo. Dažnai rašytoja užsimena apie auklėtus vaikus – jų mokymąsi, sveikatą, charakte-

rius. Čia atskleidžia laiškų autorės humanišumas, pedagoginis taktas. Keliuose laiškuose papasakota apie kultūros ir švietimo darbą Pirmojo pasaulinio karo metais, vėlesniuose – apie mokytojavimą Panevėžio gimnazijoje ir išėjimą iš jos. Laiškuose esama duomenų rašytojos pašaulėžiūrai, jos visuomeninėms, estetinėms, pedagoginėms pažiūroms pažinti. Atskleidžia jos idėjinis principingumas, kritinis požiūris į klerikalus. Laiškai liudija rašytoją pozityviai žvelgus į gyvenimą, jos veiklų charakterį, organizacinius sugebėjimus. Daugelyje laiškų užsimenama apie blogą sveikatą, ligas. Mažiau kalbama apie kūrybą – dažniausiai tik bėdojama, kad trūksta laiko kūrybiniam darbui. Laiškuose užtinkama duomenų apie rašytojus, kultūros veikėjus: Žemaitę, Mykolą Biržišką, Sofiją Čiurlionienę-Kymantaitę, Julijoną Lindę-Dobilą, Kazį Puidą, Juozą Albiną Herbačiauską, Juozą Gurauskį, Adalbertą Staneiką, Vladimirą Zubovą ir kitus.

Laiškų ištraukos

Santykius su laiškų adresatu Jurgiu Šauliu šiek tiek atskleidžia 1907 m. rugėjo 28 d. laiškas. Jame rašoma:

Prie visų malonių įspūdžių, kuriuos paskutiniose dienose įgijau, turiu paskaityti Tamstos laišką. Virbaliuose rašytą. Gal Tamsta ir nejutai, bet į mūsų ypatiškus atsinešimus buvo šįmet įsiskverbės juodas šešelis, iššauktas Tamstos pasakojimų: „Net baisu man pamislyti, kaip turėsiu priprasti Lietuvoje gyventi...“ Tie žodžiai ir jiems panašus tonas ne syki suskambėdavo šįmet Tamstos kalbose. Tylejau, gerai numanydama, kad nuogais argumentais nieko nelaimės nė tėvynė, nė aš... Jutau tik Tamstoje svetimą žmogų... Daugiau nesakysiu. Pats numanai.

Nuolatinis rašytojos rūpestis buvo „Žiburėlio“ draugija, jos šelpiami studentai.

Kaune prisiéjo man dar gerai pasidarbuoti. Papeikiau viešai „Žib[urėlio]“ valdybą, teisinosi dirbanti ką gali. Turėjau prirodyti neteisybę jos tokio tvirtinimo ir praminti naujus takus tos draugijos gyvenime. Ėmiau vaikščioti po miestą su Žymontiene. Kaišiojome nosi visur: ir pas lenkus endekus, ir lietuvius intelligentus, ir kunigą, ir tiesiog į krautuvės, reikalaudamos vis aukų. 5-6 valandos tokio mano keliavimo turėjo kaipo pasekmę pažadėjimą stipendijos [Adalbertui] Staneikai

[studijavo dailę Krokuvos] lig 30 rublių kas mėnesį ir vienkartinių aukų 11 rublių... Niekur man neatsakė. Atkeliausis Vilnius pakeliai valdybai gerą triukšmą. Kilo tuoji nauji užmanymai ir tikri pažadėjimai darbavimosi... Pamatysime!

Tame pat laiške apie „Vilniaus žinias”:

Čia atvykusi radau „V[ilniaus] Ž[inias]” merdančias, gali suba-
toje visai akis užmerkti. Jonas [Vileišis] pažada viską daryti, kad nenu-
mirtų. Tame reikale buvau ir pas ponią inžinierienę [Petro Vileišio
žmoną], bet ką padarysi, kur kvailumas ir tušybė tik veikia. Jonas karš-
čiuoja lovoje. Viskas kaip tyčia...

Gailu, kad „V[ilniaus] Ž[inios]” taip „marnie” [silpnai] reda-
guojamos, nors sėsk ir darbuokis... Teisybę pasakius, sveikata tuomet
būtų turbūt geresnė.

1907 m. spalio 22 d. laiškas:

Svarbiausioji žinė bus tartum ta, kad <...> „V[ilniaus] Ž[inios]”
nekaip stovi. Tose dienose išsiriš svarbus mums klausimas, ar jie išsiris
iš vargo, ar žlugs. Paskutiniai numeriai juk neblogai išrodė, baisiai
gailu būtų tokio laikraščio. Ypač mes vėl turėtumėm priversti tylėti – su
„Viltim” nesimpatiška būtų susidetėti. Ir aš visai kito ko nuo jos [„Vil-
ties”] laukiau. Su [Vladimiru] Zubovu [šiaulietis dvarininkas, liberalus
visuomenės veikėjas] šnekėjau apie mūsų sumarytajį laikraštį: jis nori
vien partijinį organą palaikyti ir vien tokiam duoti pašalpą. Paskutini-
nose dienose parašiau tiems ponams, kad būtų gerai, kad jie prisidėtų
prie atgaivinimo „V[ilniaus] Ž[iniu]”. Tas dienraštis, dr.[Stasio] Matu-
laičio vedamas kaip dabar, artintuosi prie tokio laikraščio, kurio gei-
dėme.

Gana dažnai laiškuose užsimenama apie Žemaitę, su kuria nuo
1906 metų Bitė ypač daug bendravo. Nemažai pasako tokios prabėgomis
parašytos frazės:

Yra dabar pas mane Žymontienė. Norėjome kart[u] darbuoties,
bet kita diena ir prisesti néra kada. Bet jai atvažiavus mano dvasia nors
kiek pasikelė iš begalinio skurdo, į kurį buvo īgrimzdusi (1906 05 25
laiškas). Žymontienė apraše labai gyvai savo kelionę Šidlavon. Man
rodomi, kad tiktų į „Naujają Gad[ynę]”... [Vilniuje leistą Lietuvos so-
cialdemokratų laikraštį], bet ji nori užmokesnio ir žada Amerikon siušt
(1906 11 01).

Vakar įkliuvome su Žymontiene į moterų verpetus [Peterburge]. Šimtai susirinko susipažinimui. Klegesys, triukšmas, o sykiu šilkų, aksonomų, brindų ir frizūrų paroda. Mes su savo naminiais čerkesais raminome save, jog auksas ir pelenuose spindi, nes visos traukė traukė prie mūsų susipažinti – „c litovkami”, norėjo savo prancūzų kalba pasididžiuoti, atsakiau tokiu pat prancūziškumu. Šitoks išspūdis iš privatiško pasikalbėjimo, oficiališkai bus turbūt kitaip. Mums širdingiausis priėmimas suteiktas, dargi butas ir užlaikymas veltui. Už keletos valandų atidengimas, ruošiamės. Lik sveikas. G.P. (1908 12 10).

Bitės referatas „Moterė lietuviė šeimynoje ir draugijoje” padarė didelį išspūdį. Jis, organizatoriams prašant, buvo perskaitytas dar kartą (turbūt ekonomikos ir etikos sekcijoje).

Gausi ypatingą laišką. Žinai mano santykius su mūsų kunigėliais. Gali numanyti, kaip nustebau išvydusi ties savim vieną iš senų pažistamų [rašytoją Julijoną Lindę-Dobilą], su kuriu daugiau 10 metų nesu mačiusis ir kurį laikiau už paprastą mūsų sodetį tamsuolį. Jis manęs uoliai ieškojęs, nes aš esu žmogus, kuriam jis labiausiai pasitiki... ir įteikęs man paskaityti savo romaną [„Blūdas”], parašytą ant 1821 (sic!) puslapių... Kalbu su tuo žmogumi ir tiesiog ausimis netikiu... dvasios milžinas (kūno irgi), žmogus nepaprastai gilius sielos, didelio proto išsiplėtojimo... Trumpai tegalejome matytis ir šnekėti, nes gyvenu kaip tik virš „Vilties” [redakcijos], ant tų pačių lipinių, o jis nenorėtų, kad viliečiai jį permanytų! Iki šiol neturėjau laiko to romano peržiūrėti, dabar švenčiu su juo Kalėdas. Esu ant 1684 puslapio. Tai antiteza „Klaidos” [Lazdynų Pelėdos apysakos] (irgi iš 1905 metų), bet gailu tokio sulyginimo. Čia gaivališkai giliai, gaivališkai teisingai sučiuptas mūsų sodžius, su jo ypatingais, puikiai bražytais tipais... Čia taip daug, taip daug viso ko! Sunku tai taip trumpai išreiškti. Tik vienas kas baisus – tai kalba!!! Tiesiog hor[r]endum [baisu]. Kurgi rasti žmogų, kurs ją ištasiytų. Mūsų filologai – klerikalai, atžagareiviai... sudarkys mintį, tiesiog minties gilumo vietomis nesučiups. Ar neapsiūtum Tamsta, žinoma už mokesnį. Kunigas gal išsigalės. Būtų juk Tamstai paspirtis. Atsakyk kuo greičiausiai. Tamstos G.P. (1910 07 27). [Romanas pasirodė 1912 metais, redagavo Juozas Balčikonis].

1910 m. liepos 27 d. laiškas:

Kalbėdami apie [rašytojo Juozo] Gurausko laišką, mes su Tamsta susikirstumėm. Kas toliau, tuo didžiau prieinu prie pažiūros, jog individualizmas (kurį užstoja Ibsenas, Nietzsche ir kt.) tai vis dėl to didelis egoizmas. Kas man iš to, jei aš savo „aš“ dangun iškelsiu, kuomet mano broliai purvą mins? Ypač pas lietuvius toks individualizmo garbinimas – tai pragaištis visai tautai. Mes turime tvirtai žinoti: ar mums rūpi mūsų tautos palaikymas, ar ne. Jei ne, tebūna daugiausiai Jasiukaičių! Nei žodžio nesakysiu; tik tuomet gailečiau tų visų kovų, kurias pakelėme tautos išlaikymui. Būtumėm pasistengę visi Jasiukaičio pėdomis eiti... žinoma, ganytumėmės derlingesniose pievose dabar...

1912 m. sausio 2 d. laiškas:

Turiu didelį prašymą. Haagoje ketina būti etikos auklėjimo pedagogų suvažiavimas. Kviečiami ir lietuviai dalyvauti. Reikalaujama parodyti, kokios srovės šiandien veikia, kokiais dėsniais jaunuomenė etikos srityje lavinama, kokie siekimai. Kas naujo kokioje tautoje daroma, kas apskritai daroma. Kadangi mūsų visų valdomos sritys – tai vien mintijimo pasaulis – reikštų į tą pakvietimą atsiliepti. Vasario mén. turi būti įteiktos kongreso komitetui referato tezos. Kalba gali būti vokiečių arba prancūzų. Ar Tamsta apsiūmtum tą atlikti? Jei ne, tai gal galėtum (tik greitu laiku) atsiusti maždaug Vydiuno skelbiamas etikos charakteristiką ir tas sroves, kurių jo esama pasekėju. Kreipiuosi į Tamsta, kadangi žinau, jog visus jo raštus taisei, tai geriausia juos išnagrinėjai. Aš ketvirtus metus (be kasdienių laikraščių) prie skaitymo neprieinu, o kasdien dirbdama juodą darbą virš 12 valandų, vargai trumpu laiku galésiu kaip reikiant peržiūrėti, sumesti ir t.t. Šiaip ar taip nutarsi padaryti, meldžiu tik su atsakymu neužtruktui. Vis labo!

1914 metais birželį Bitė parvyko atostogų į Puziniškių. Čia ją užklupo Pirmasis pasaulinis karas. Rašytoja liko gyventi téviškėje. Apie nuotaikas ir gyvenimo sąlygas raše 1915 m. kovo 11 d. laiške:

Šiaip turiu prisipažinti (tarpe mūsų telieka), jog labai esu pasiilgusi Vilniaus gyvenimo. Rūpesnis vien duonos kąsniu ir vaikų auklėjimu – kaip ir seniau – manęs nepatenkina. Dvasia dažnai verkte verkia. Turedama gi, (ant savo galvos broli, 4-tą vaiką, mokytoją ir šiokį tokį ūki (4 arkl [ius], 8 karves, avis, kiaules, vištas, antis, bites, sodnq ir t.t.) ir visam tam vieną tarname – besirūpindama tiesiog pilvais ir šiokia tokia

tvarka, būtinai kultūrinių žmonių gyvenimui reikalinga tvarka, dvasios interesai – turi antrają, o gal dar tolimesnę vietą užimti...

Šiaip ar taip nemokėčiau godoti savęs, jei neišsesčiau priedermėmis, mano daliai tekusioms. Na, tai ir gyvenu. Koks bus rytojus, juk niekas nežinome. Iš kokį kraštą nuplaus mus siautanti audra?

1917 metų pabaigoje Bitė ėmėsi pedagoginio darbo – suruošė šventadieninius kursus suaugusiesiems ir kita. Nuo 1919 metų liepos 1 dienos pradėjo dirbti mokytoja Panevėžyje. Švietimo ministro Juozo Tūbelio buvo paskirta vokiečių kalbos mokytoja. Vėliau dėstė literatūrą, buvo gimnazijos inspektore. Apie šį gyvenimo tarpsnį rašė:

Šiaip gyvenimas man būtų neprastas, bet nervais esu gal ir per daug prie tėvynės prisirišusi... Na, ir truputį per daug darbo. Bet to reikalauja kaskart augantis brangumas ir tos priedermės, kurias keliu. Antra vertus, kada žmogus gali būti pilnai patenkintas? Jei būtų – tai nebūtų pažangos, o vien nirvana... Mano gyvenimo svajonė – galeti daugeliu rašyti ne tas, kas r e i k i a, o ko t r o k š c i a u, – turbūt ir pasiliiks fata morgana.

Nors mėginau susitarti su saviškiais, kad jie mokėtų man iš kalno už raštus [be abejo, kalbama apie Felicijos Bortkevičienės vadovaujamą „Varpo” leidyklą ir spaustuvę leidusią Petkevičaitės knygas] (kad galėčiau vaikus [augintinius] mokytis ir turėčiau pati kasdienį duonos kąsnį), o aš mažiau pamokų dėstysiu, bet nežinau dar, kaip tas dalykas išdegs, nors mūsiškiai su mano sumanymu sutiko.

Dėstau per savaitę 31 pamoką, prie to sąsiuvinį krūvos... Naktimis rašiau literatūros [istorijos] pradžią [be abejo, „Pasaulinės literatūros istorijos vadovėlį”]... buvau susirgusi gana rimtai: širdis, kaip aš sakau, buvo sustreikavusi... Pasirodo, kad tiek dirbti negaliu, ar, geriau sakant, nebegaliu, nes ir ne tik pamokų dėstymas gimnazijoje guli ant mano pečių, bet ir kitos priedermės ir nemaža atskaitomybė kaip direktoriaus pavaduotojos. Kiekviena priedermė, skyrium imama, gal ir ne per sunki, bet viskas drauge susidaro nelengva našta (1922 04 12).

1924 metų pradžioje, gavusi 4 mėnesius atostogų gimnazijoje, Bitė išvyko pasigydinti į Prancūziją prie Viduržemio jūros. Nuo tų metų rugsėjo 1 dienos paliko pedagoginį darbą. Apie šį laiko tarpsnį 1925 m. gruodžio 2 d. laiške rašė taip:

Dėl sveikatos nebūčiau dar iš gimnazijos pasitraukusi, bet gerb. direktoriui [Jonui Yčui] parūpo ar kapelionui, ar ministriui įtikti, o pavyzdingiausio, tiesiog artisto veidmainio turi būti antro tokio, kaip tas ponelis, bent Lietuvoje nerasti. Tamsta mane pažįsti, kad gal ir per daug nujaučiu kitus žmones... Po kelių itin „taktingų ir kultūringų” išsišokimų pono direktoriaus pasitraukiau... Visa mano nuodėmė buvo, jog sirgau uždegimu plaučių, irgi pakeltų dėl mūsų politikos, ir turėjau pusę metų pietuose sėdeti, kur man[e] išsiuntė ir manimi rūpinosi geri žmonės, tik ne ponas direktorius ir ne ministerija...

Matote Jūs, kad ir man gyvenimo kelias ne gėlėmis barstytas. Kol dar tikėjau, jog lipame į kalną lengviau buvo visa pakelti... Dabar, duok Viešpatie, kad per daug juodai žiūrėčiau, bet, mano nuomone, stovime degringolad'os angoje [pranc. degringolade – smarkus kritimas]. Per daug išorine Vakarų kultūra užsikrétėm ... pametę savo gerą, rimtą ir gilių lietuvių būdą... Atleiskite, kad laiškas nelinksma, bet ir gyvenimas kaskart rūsčiau į mus žiūri <...>.

[P.S.] Šikart visai bobiškai pasielgiau, neparašiau to, dėl ko buvau plunksnq paėmusi. Man ir seniau, ir dabar rūpi paklausti, kodėl neinate į pedagogiją, prie ko ruošetės; ar į universitetą, ar gimnaziją? Darbas labai malonus.

Labiausia Panevėžy nenoriu palikti gyventi, kadangi per daug širdis skauda, kaip pamatau pažįstamus mokinius, arba tenka eiti pro šalį gimnazijos rūmų.

*Gabriėlė Petkevičaitė-Bitė's
Letters to Jurgis Šaulys*

Vladas Žukas
Habil. dr. Prof.
Vilnius University

Summary

Pennsylvania University library contains 165 letters, written in Lithuanian and in German by the writer and public figure Gabriėlė Petkevičaitė-Bitė to the diplomat Jurgis Šaulys in 1906 – 1925. The most intense correspondence took place at the time when Šaulys, supported by the writer, was studying at the Bern University in Switzerland. There are about 40 wider letters, the others are short, informative. The letters are important for the history of the Lithuanian culture of the beginning of the 20th century: there is information about the movement of Lithuanian women at the beginning of the 20th century, about material support to students by the "Žiburėlis" (Beacon) Society, about problems in publishing newspapers the "Vilniaus žinios" (Vilnius news) and the "Lietuvos žinios" (Lithuanian news), about the life of the author of the letters, her activities as a journalist and as a teacher at Panevėžys Gymnasium, her social, pedagogical, aesthetic views. The letters also contain facts about such writers and cultural workers as Žemaitė, Mykolas Biržiška, Sofija Čiurlionytė-Kymantaitė, Julijonas Lindė-Dobilas, Kazys Puidas, Juozas Albinas Herbačiauskas, Juozas Gurauskis, Adalbertas Staneika, Vladimiras Zubovas and others.

There are published extracts from the most interesting letters.

**Gabrielė Petkevičaitė-Bitė
ir Lietuvos Steigiamasis Seimas**

**Leonas Kaziukonis
Panevėžio apskrities archyvo direktorius**

Apie Gabrielę Petkevičaitę-Bitę kaip parlamentarę žinome, kad, išrinkus Lietuvos Steigiamajį Seimą ir jį Kaune 1920 m. gegužės 15 d. atidarius, Bitė, iš Seimo narių vyriausia amžiumi, buvo pakviesta pirminkauti pirmajam posėdžiui. Tačiau, panagrinėjus 1920 m. gegužės 16 d. „Laikinosios Vyriausybės žiniose” paskelbtą Steigiamojo Seimo narių sąrašą, gerai matyti, kad iš 112 į Seimą išrinktų atstovų Gabrielė Petkevičaitė-Bitė nebuvo pati vyriausia. Jai tuo metu buvo 59, o Simanui Rozembergui – 61 metai¹. Apie tai, kodėl ne jis, o vis dėlto Bitė buvo pakviesta pradėti Seimo darbus, plačiau bus kalbama kiek vėliau.

Prezidiume užėmusi pirmininkaujančiojo vietą Gabrielė Petkevičaitė pakvietė sekretoriauti jauniausią Seimo narę – 24 metų Oną Muraškaitę, atstovavusią krikščionių demokratų bloką. Bitė buvo išrinkta nuo valstiečių sajungos ir socialistų liaudininkų demokratų bloko. Savo įžanginėje kalboje padėkojusi už suteiktą didelę garbę atidaryti „nepriklasomos tėvynės Steigiamojo Seimo darbus” ir pasveikinusi visus susirinkusius, Bitė apžvelgė sunkų Lietuvos kelią į nepriklasomybę, kvietė vienybę ir susiklausymui². Sovietmetyje į Bitės išleistus Raštus ši jos kalba nepateko. Néra abejonės, kad dėl cenzūros.

Tuo tarpu Vanda Daugirdaitė-Sruogienė, rašytojo Balio Sruogos žmona, karo metais pasitraukusi į Vakarus bei 1975 metais Niujorke išleidusi studiją apie Steigiamajį Seimą, Bitės kalbą įdejo. Šių dienų Lietuvoje, per atidaromajį Seimo posėdį jos pasakyta kalba buvo atspausdinta 1996 m. išleistoje Teresės Bukauskienės sudarytoje antologijoje „Lietuvos mokykla ir pedagoginė mintis 1918 – 1940 metais”.

Pagrindinis šaltinis tyrinėjimams apie Bitės dalyvavimą Steigiamame Seime yra prieškario Lietuvoje išleisti „Steigiamojo Seimo dar-

¹ Steigiamojo Seimo narių sąrašas // Laikinosios Vyriausybės žinios. 1920, Nr. 31 (geg 16), p. 3.

² Steigiamojo Seimo darbai: 1920 m. gegužės mėn. 15 d. Sesija 1. Posėdis 1, p.3.

bai", į kuriuos sudėti visi šio Seimo posėdžių protokolai. Džiugu, kad šiuos protokolus bei nemažai kitų šios temos tyrinėjimams reikalingų prieškario Lietuvoje bei emigracijoje išleistą knygą nereikėjo važiuoti ieškoti į Vilnių, nes jas turėjo Panevėžio apskritys Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos Retų spaudinių skyrius.

Steigiamojo Seimo narių asmens bylų nėra. Tačiau keletą įdomių dokumentų iš Bitės darbuotės Steigiamajame Seime pavyko rasti Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyne. Tai Ministerijos kabineto Reikalų vedėjo Bitei išduotas Steigiamojo Seimo nario bilietas Nr.50 atvykti į Seimo atidarymą. Bitės darbo Seime metu naudoti statuto, amnestijos, kitų įstatymų projektai, darbotvarkės. Lietuvos mokslo akademijos bibliotekos rankraštyne yra Steigiamajame Seime Bitės pasakytos kalbos juodraštis, suteikiantis naudingos informacijos šios temos tyrinėjimams.

Be minėtų dokumentų, Steigiamojo Seimo protokolų, Vandas Daugirdaitės-Sruogienės studijos, ypatingo dėmesio verti amžininkų užrašyti atsiminimai, to meto spaudos straipsniai apie Seimo darbą. Iš jų matyti Seime vyrovusi nuotaika, kiti dalykai, ko nerasisime oficialiuose dokumentuose. Štai Vaižganto beletristiniame reportaže „Steigiamojo Seimo šventė“, atspausdintame laikraštyje „Tauta“ (1920, geg. 18), apie Bitę randame tokį jo pastebėjimą: „Bitė parlamentų papratimu pasikviečia sekretorių – jaunajį nari. Tai padaro sensaciją: bene pirmas tai atsiskimas, kad visą Seimo prezidiumą sudaro vienos moterys. Sufražistėms širdys plaka džiaugsmu. Petkevičaitė kalba gražia lietuviška kalba, nors lenkišku akcentu, kurio niekas neatsikrato, kam teko jaunystėje paragauti lenkų kultūros“³.

Įdomų šio sensacingo įvykio aprašymą savo atsiminimuose „Žvilgsnis į praeitį“, kurie 1959 metais buvo išleisti Čikagoje, pateikė Konstantinas Žukas. Jis rašė: kai moterys užėmė visą prezidiumą, piki liežuviai kalbėjo, jog iš to „bobiško“ Seimo nieko gero neišeis, dėl nemokėjimo tvarkytį krašto jo gadynė bus trumpa. Neva, tai perspėjo ir per pirmajį Seimo posėdį atslinkusi smarki audra su didele perkūnija⁴.

³ Steigiamojo Seimo šventė // Vaižgantas. Vaižganto raštai. T. 3. Kaunas, 1922. P. 73.

⁴ Žukas, Konstantinas. Žvilgsnis į praeitį: atsiminimai. Chicago, 1959. P. 255.

Po pasakytos iškilmungos kalbos Bitė perskaitė Seimui atsiųstus Anglijos, Baltijos šalių atstovų bei Vilniaus lietuvių sveikinimus. Po to ji organizavo Steigiamojo Seimo pirmininko rinkimus. Aleksandrą Stulginskį išrinkus pirmininku, vietą prezidiume užleido jam. Ona Muraškaitė dar pasiliiko sekretoriauti, kol buvo išrinktas Seimo sekretorius.

Apie moteris bei atskirai apie Bitę Steigiamajame Seime yra parašyta ne vienas straipsnis⁵. Tačiau daugelyje jų apsiribojama viena ir ta pačia informacija: Bitės pasakytą kalba pirmajame posėdyje. Kiti Bitės darbai Seime beveik neaptariami. Juozas Jasaitis monografijoje apie Gabrielę Petkevičaitę-Bitę, o taip pat Vanda Daugirdaitė-Sruogienė knygoje „Lietuvos Steigiamasis Seimas” nurodo, kad Bitė Seime buvo išrinkta į Laikinosios Konstitucijos projekto komisiją bei pasisakė diskusijose dėl Rusijos ir Lietuvos taikos sutarties ratifikavimo. Daugirdaitė-Sruogienė dar mini, kad, balsuojant dėl prezidento institucijos, Bitė susilaikė, nors daugelis Seimo narių pasisakė už. Be to, čia ji rašo, kad Steigiamasis Seimas, apsvarstęs pensijų klausimą, nutarė stipendijas skirti nusipelnuusiems tautos veteranams dr. Jonui Basanavičiui, Jonui Jablonskiui, Tomui Žilinskui ir Gabrielei Petkevičaitė-Bitei.

Štai tiek papildomų žinių dar randame apie Gabrielę Petkevičaitės dalyvavimą Steigiamajame Seime. Bitė iš Seimo greitai pasitraukė, išbuvusi tame vos 3 mėnesius.

Toliau aptarkime Bitės išėjimo iš Seimo priežastis bei paméginkime atsakyti į anksčiau keltą klausimą: kodėl pirmajam posėdžiui buvo pakiesta pirmininkauti Gabrielę Petkevičaitę, o ne už ją 2 metais, tiksliau – metais ir 8 mėnesiais vyresnis Simanas Rozembumas. Šis žydų veikėjas gimė 1859 m. rugpjūčio 3 d. Pinske (Baltarusija). I Lietuvą atvyko gyventi prieš Pirmajį pasaulinį karą ir tapo aktyviu žydų visuomenės veikėju. 1919 metais buvo Lietuvos užsienio reikalų viceministras, 1923-1924 – ministras be portfelio žydų reikalams⁶.

⁵ Kazlauskas, Alfonsas. Pirmajį žodį tarė Bitė // Darbas, 2000, geg. 16, p. 3; Sruogienė, Vanda. Moterys Lietuvos Steigiamajame Seime // Moteris (Toronto), 1979, Nr. 6, p. 2-7; Šaknys, Bernardas. Pirmosios Lietuvos parlamentarės // Valstiečių laikraštis, 1998, vas. 14, p. 6.

⁶ Banevičius, Algirdas. 111 Lietuvos valstybės 1918 - 1940 m. politikos veikėjų enciklopedinis žinynas. Vilnius, 1991. P. 111.

Aiškindamiesi pirminkavimo pirmajam posėdžiui niuansus, pirmiausia žvilgtelkime į Steigamojo Seimo statuto nustatyta pirminkavimo tvarką. Tiesa, jis buvo priimtas šiek tiek vėliau, negu vyko pirmasis posėdis. Statuto 1 paragafe rašoma: „Valstybės Prezidentui atidarius Steigiamajį Seimą, sudaromas laikinasis Steigamojo Seimo Prezidiumas. Pirmininko vietą užima seniausias amžiu[m]i atvykusiu Seimo narių. Jam dėl kokios nors priežasties atsisakius pirmininkauti, pirmininko vietą užima sekantis seniausias amžiu[m]i narys“⁷.

Kaip minėta, visi Steigamojo Seimo posėdžių protokolai atspaudsinti leidinyje „Steigamojo Seimo darbai“. Gerai patyrinėjus pirmojo posėdžio protokolą paaikėja, kad į Seimo atidarymą atvyko 104 nariai. Tarp jų Rozembaumo pavardės nėra. Tačiau perskaičiavus visas atvykusiu pavardes, jų randame tik 103. Be to, toliau nurodoma, kad renkant Seimo pirmininką, balsavo 105⁸. Vadinasi, buvo pavėlavusių, kurių pavardės į protokolą nebuvo įtrauktos.

Panagrinėjus kitus Steigamojo Seimo posėdžių protokolus, Lietuvos mokslo akademijos bibliotekos rankraštyne saugomą per atidaramajį Seimo posėdį Bitės pasakyto kalbos juodraštį, istorikų vertinimus dėl žydų dalyvavimo Seime, galima prielaida, kad dėl Steigamojo Seimo atidarymo bei Simano Rozembaumo nedalyvavimo tame buvo nuspresta iš anksto. Oficialūs dokumentai dėl tokio sutarimo kažin ar galėjo būti surašyti, o kokių nors atsiminimų apie privačius pokalbius, užkulisiinius pasitarimus nepavyko rasti.

Vanda Daugirdaitė-Sruogienė monografijoje apie Steigiamajį Seimą rašė, kad daugelis į Seimą išrinktų žydų lietuvių kalbos nemokėjo, todėl jie iš pradžių bandė kalbėti rusiškai. Tačiau jau pirmųjų posėdžių metu jiems buvo liepta kalbėti vietine lietuviams suprantama žydų kalba. Bet kiti ir jos nemokėjo, todėl jie, nors ir netaisyklingai, bet bandė kalbėti lietuviškai⁹. Posėdžių protokoluose prie jų pasisakymu žydų kalba, tarp jų ir Simano Rozembaumo, nurodoma, kad kalbėjo žydiškai.

⁷ Lietuvos Steigamojo Seimo Statutas // Vyriausybės žinios, 1921, Nr.71 (rugs. 28), p.1.

⁸ Steigamojo Seimo darbai. Min. veik., p. 1, 3.

⁹ Daugirdaitė-Sruogienė, Vanda. Lietuvos Steigiamasis Seimas. New York, 1975. P. 205-206.

Nesunku numanyti, kad lietuviai nesutiko, o gal būt žydai ir patys nenorėjo, kad pirmajam Steigiamojo Seimo posėdžiui pirmininkautų lietuvių kalbos nemokantis Rozembaumas. Ko gero, šis klausimas buvo išspręstas diplomatiškai: bus simboliška, kad Steigiamojo Seimo darbus atidarys vyriausia lietuvių atstovė, kovotoja už savo tautos nepriklausomybę Gabrielė Petkevičaitė-Bitė.

Steigiamajame Seime pasakytose Bitės kalbos juodraščio taisymai labai panašūs į Lietuvos Prezidento Antano Smetonos rašyseną. Todėl galimas daiktas, kad Bitė savo paruoštą kalbą derino su Prezidentu, kuris, atidarydamas Seimą, turėjo pakviesi ją pirmininkauti. Antanas Smetona ir Bitė buvo geri pažįstami, nes juos siejo giminystės ryšiai¹⁰. Be to ji buvo Smetonos žmonos Sofijos Chodakauskaitės krikšto motina¹¹.

Bitės kalbos rankraštyje yra taisytos 2 pastraipos. Vienoje jų, kur kalbama apie tautos didžiavyrius, tėvynės laisvės kovotojus, yra išbrauktas rašalu bei paprastu ir raudonu pieštuksais tokis sakiny: „Prašau visus gerbiamujų susirinkusių svečių ir atstovų atsistojimu pagerbti tuos mums brangius vardus ir žmones”¹². Žinant, kad šis sakinas buvo išbrauktas keliomis rašymo priemonėmis, galima spėti, jog Bitės kalbos tekstą be Antano Smetonos žiūréjo dar keli asmenys, kurie taip pat nepritarė, kad tėvynės laisvės aukos būtų pagerbtos atsistojimu. Kita pastraipa perbraukta raudonu pieštuku ir įrašytas neįskaitomas žodis. Neturint klijų, ant viršaus su siūlu prisiūtas popieriaus lapelis su nauju tekstu. Užsiūtas tekstas, kurį nebuvo sunku perskaityti, buvo tokis: „Rodykimės visur savo šaliai gerais šeimininkais, neužmirškime ir nelietvių mūsų šaly gyvenančių: apdraskėme tautų mažumų teises”¹³.

Radęs aprašytas Steigiamojo Seimo sušaukimo aplinkybes, džiaugčiausi, galédamas patikrinti čia iškeltą mano versiją: dėl pirminin-

¹⁰ Merkeliis, Aleksandras. Antanas Smetona. New York, 1964. P. 53.

¹¹ Šliogeris, Vaclovas. Antanas Smetona. Žmogus ir valstybininkas: atsiminimai. Cleveland, 1966. P. 17.

¹² G. Petkevičaitės ranga rašytas juodraščis kalbos, pasakytos atidaran Steigiamojo Seimo pirmajį posėdį // Lietuvos mokslo akademijos biblioteka. Rankraščių skyrius. F. 190 - 37, l. 5.

¹³ Ten pat, l. 6.

kavimo pirmajam posėdžiui su žydais buvo sutarta iš anksto Bitės bei šiaip bendro reikalo naudai.¹⁴

Dabar atsakykime į klausimą – kodėl Bitė, teišbuvusi vos 3 mėnesius, pasitraukė iš Seimo, o po to vėl dalyvavo naujuose rinkimuose į Pirmąjį Lietuvos Seimą?

1920 m. rugpjūčio 2 d. ELTA pranešė, kad Panevėžį aplankiusi Steigamojo Seimo narė p-lė Petkevičaitė žada išeiti iš Seimo ir vėl grįžti į Panevėžį mokytojauti¹⁵. Bitei pasitraukus iš Seimo, 1920 m. rugsėjo 15 d. jos vietą užėmė Kazys Škirpa¹⁶. Panevėžio gimnazijoje žemesnėse klasėse ji dėstė lietuvių ir vokiečių kalbas, dailyrastį, Lietuvos ir visuotinę istoriją, o vyresnėse klasėse – pasaulinę literatūrą¹⁷. Buvo inspektorė, nuo 1921 m. liepos 1 d. gimnazijos direktoriaus pavaduotoja mergaičių klasėms¹⁸. Vadinas, pagrindinė priežastis, dėl ko jinai išėjo iš Seimo, buvo noras mokytojauti. Ko gero, dar būta ir kitų priežasčių.

Bitės atsiliepimą apie darbą Steigiamajame Seime nepavyko rasti, nors jie gal būt kokiamе nors laiške ir yra išsakyti. O šiandien žinome tiek, kad buvo išrinkta į Laikinosios Valstybės Konstitucijos projekto komisiją, dalyvavo frakcijos ir Seimo posėdžiuose. Plenariniam Seimo posėdyje pasisakė tik kartą, kai buvo svarstomas Lietuvos ir Rusijos suarties ratifikavimas. Tuomet ji visų moterų vardu pareiškė, kad visos jos griežčiausiai pasisako už karą baigimą, nes blogiausia taika yra geresnė už geriausią karą. Šio pasisakymo pradžioje ji priekaištavo, kad moterims parlamente iki šiol nebuvo leista tarti žodžio¹⁹. Tai liudija, kad Bitė, tarp parlamentarų nors ir buvo gerbiamā bei laikoma autoritetu, pasireikšti galimybę neturėjo. Tuo tarpu, 1924 metais išrinkta į Panevėžio

¹⁴ Perskaicius pranešimą, konferencijoje dalyvavęs Vilniaus universiteto profesorius Vladas Žukas patvirtino, kad jis yra skaitęs, jog Simanas Rozembaujas, nors ir būdamas vyresnis amžiumi, iš anksto džentelmeniškai pimininkavimo teisę užleido lietuvių tautai daug nusipelnusiai Bitei.

¹⁵ Žada aplisti Seimą // Laisvė, 1920, rugpj. 4.

¹⁶ Išstojusi ir naujai įstojusi Steigamojo Seimo narių sąrašas // Vyriausybės žinios, 1921, Nr.65 (geg. 20), p.4.

¹⁷ Jasaitis, Juozas. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. Vilnius, 1972.P. 115.

¹⁸ Švietimo ministro įsakymų nuorašai // Švietimo darbas, 1921, Nr. 11/12, p. 214.

¹⁹ Steigamojo Seimo darbai: 1920 m. rugpjūčio mén. 6 d. Sesija 1. Posėdis 36, p. 305.

miesto ir apskrities tarybas, aktyviai dalyvavo švietimo ir socialinės apsaugos komisijų darbe. Tiesa, tuo metu gimnazijoje Bitė jau nebedirbo.

Antra, darbas Seime nebuvo ir lengvas. Seimo posėdžiai prasidėdavo nuo 6 val. ryto. Po pietų buvo šaukiami frakcijų ir komisijų posėdžiai. Ir taip kiekvieną dieną. Kaip savo atsiminimuose rašo Konstantinas Žukas, šitaip būtų vykę ir toliau, jeigu „mus ponus nuo persidirbimo [nebūtū išgelbėjės] vienas nemalonus įvykis. Maždaug po 2 savaičių tokio įtempto darbo, plenumo posėdžio metu, vienas valstietis, rodos Kuzminskas iš Žemaitijos... nusilpo ir buvo išneštas iš salės! Pasirodė, kad šienauti arba arti yra daug lengviau, negu *poniškq* darbą dirbt. Po to, mūsų darbo valandos žymiai sumažėjo”²⁰.

Taigi, ne toks jau lengvas tas seimūnų darbas, kaip daugeliui mums atrodo.

1922 metais Gabrielė Petkevičaitė dalyvavo naujuose rinkimuose į Pirmajį Lietuvos Seimą. Išrinkta į jį, darbo Seime atsisakė ir jos vietą užémė Jonas Vileišis²¹. Rinkimuose Bitė dalyvavo vien dėl to, kad pritrauktu valstiečiams liaudininkams daugiau balsų. Kaip matyti iš jos laiško Felicijai Bortkevičienei, Bitė savo kandidatūrą norėjo kelti ir rinkimuose į Trečiąjį Lietuvos Seimą. Be įsitikinimo, kad jos vārdas pritrauks šiek tiek balsų, ji dar reiškė norą „atidaryti seimą ir priminti tą skirtumą tarp pirmojo atidarymo, surišto su tiek gražių vilčių, ir dabartinį valstybės sunkų padėjimą, iš kurio ir geriausiemis politikams bus daug rūpesčio, kaip išbristi”²².

Čia dar reikia paminėti, kad Trečiajame Lietuvos Seime renkant Prezidentą, buvo iškelta ir Bitės kandidatūra. Balsuojant, Bitė ir Felicija Bortkevičienė surinko po 1 balsą, Antanas Smetona 2 balsus. Gavęs balsų daugumą, Lietuvos Prezidentu buvo išrinktas Kazys Grinius²³.

Kaip raše Vaižgantas: „Tikroji G.P. [Gabrielės Petkevičaitės] profesija [buvo] mokytojavimas. Tuo pradėjo 1878 m. gyvenimą, tuo ir iki pasku-

²⁰ Žukas, Konstantinas. Min. veik. P. 258.

²¹ Seimo atstovų sąrašo pakeitimas // Vyriausybės žinios, 1923, Nr.125 (kovo 10), p. 3.

²² Laiškas F. Bortkevičienei // Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. Raštai. T. 6. Vilnius, 1975, P. 260-261.

²³ Ilgūnas, Gediminas. Kazys Grinius. Vilnius, 2000. P. 291.

tinių laikų užsiémė Panevėžyje, pirma gimnazijoje, paskui privačiai”²⁴. Jos pedagoginę veiklą knygoje „Pedagogė Gabrielė Petkevičaitė-Bitė” (Vilnius, 1988) yra apžvelgusi Teresė Bukauskienė. Gaila tik, kad Bitė, dirbdama ši savo mėgstamą darbą gimnazijoje, kuriam negailėjo jėgų ir sveikatos, 1924 metais sunegalavo ir 4 mėnesius gydėsi Prancūzijoje, o kai grįžo iš ten, gimnazijos direktoriui dr. Jonui Yčui spaudžiant, buvo priversta mokyklą palikti²⁵. Mokyklą, dėl kurios daug aukojosi ir prieš tai du kartus atsisakė darbo Seime.

²⁴ Gabriela Petkevičiūtė (Bitė) // Vaižgantas. Vaižganto raštai. T. 13. Kaunas, 1929. P. 151.

²⁵ Jasaitis, Juozas. Min. veik. P. 119-120.

*Gabriėlė Petkevičaitė-Bitė
and the Constituent Seimas
of Lithuania*

*Leonas Kazukonis
Director of the Archives
of Panevėžys County*

Summary

After the elections to the Constituent Seimas, Gabriėlė Petkevičaitė-Bitė, the oldest of all the members of the Seimas, was invited to preside at the first meeting, which was held on May 15, 1920 in Kaunas. Having thanked for the great honour, she greeted everyone and made a speech, in which she surveyed Lithuania's difficult road to independence. The author of the report tries to find out, why Bitė, but not S. Rosenbaumas, who was her senior, opened the first sitting of the Seimas, and also the reasons of her sudden resignation from the Seimas.

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė Panevėžio gimnazijos mokinį atsiminimuose

Vytautas Baliūnas

Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazijos
mokytojas

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė – viena iš žymiausių XX amžiaus pirmosios pusės Lietuvos moterų, palikusi gilią pėdsaką švietimo, kultūros, raštijos istorijoje. Gabrielei Petkevičaitėi skirta ne viena monografija, jos daugiaplanė veikla įvairiais aspektais vertinta daugelyje publikacijų. Bet geriausi ir objektyviausiai vertintojai – buvę jos mokiniai. Tad šiame darbe prakalbinsime buvusius mokinius, kurių prisiminimai¹ saugomi Juozo Balčikonio gimnazijos istorijos muziejuje ir pabandysime atkurti jos portretą, likusį mokinį atmintyje.

A t r o d ē j i t a i p . . .

I gimnazijos VI klasę įstojau 1919 m. rudenį. Netrukus pastebėjau lėtai koridoriumi žingsniuojančią neaukštą, nebejauną moterį žilsvais, aukštyn sušukuotais plaukais. Apsirengusi ji buvo pilkšvai rusva suknele, rodos, čerkeso ar milelio, bent taip atrodė, pasiūta su pelerina. Taip ji visada siūdindavosi dėl ligos iškreiptos nugaros. Tokios spalvos apdaru ją įsivaizduoju, nors vasarą vilkėdavo kartais pilka (pelerina būdavo juoda), o vakaruose, koncertuose – juoda suknele (p.99).

*Feliksas Karazija (1897 – ?), mokytojas,
gimnazijoje mokėsi 1919 – 1922 metais.*

I Panevėžio gimnaziją įstojau 1921 m. Petkevičaitė jau mokytojavo. Kokią aš ją pamačiau pirmą kartą: mažytė, su kuprele, su pelerina.

¹ Atsiminimai apie Gabrielę Petkevičaitę-Bitę / surinko Teresė Bukauskienė ir kt. Panevėžys, 1972 – 1984. 185 p. - Mašinraštis // Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazijos istorijos muziejus. Gabrielės Petkevičaitės-Bitės fondas (toliau – tekste nurodomi puslapiai).

rina, aukštyn užšukuotais plaukais, geromis mėlynomis akimis, labai simpatinga ir patraukli, tada, mano akimis žiūrint, jau sena (p. 23).

Jurgis Alekna (1907 – 1983), teisininkas, gimnazijoje mokėsi 1921 – 1926 metais.

Petkevičaitė visada nešiodavo storą, šviesiai ruda pilkšva suknelę iki kauliukų ir visada su pelerina. Galvutę laikė tiesiai. Pasta-ruoju metu nešiojo akinius. Ji turėjo auksinę plunksnų su inicialais – dovaną iš Amerikos (p.51).

Kazimieras Bukauskas (1908 -?), teisininkas, gimnazijoje mokėsi 1920 -1928 metais.

Petkevičaitė darė man nepaprastai dideliį įspūdį. Pati būdama gamtos sužalota, visada stebino savo akimis. Kai kreipdavosi į mus, visada tos akys būdavo šviesios, visada šypsodavosi. Niekada nemačiau jos piktos nei užsigavusios (p.70).

Alfonsas Gabrėnas (1904 – ?), biochemikas, gimnazijoje mokėsi 1921 – 1926 metais.

Atsimenu, kaip Petkevičaitė atsisėdavo, pasėsdama koją. Bet mums tai neatrodė nei keista, nei juokinga. Mokytoja buvo ori ir gerbiama. Atsimenu, kaip direktorius [Jonas] Yčas tardavo: „Panela Petkevičaitė“. Po klasę mokytoja beveik nevaikščiodavo. Vis sėdėdavo prie stalelio (p.72).

Aleksandra Gabrėnienė (1906 – ?), vokiečių kalbos mokytoja, gimnazijoje mokėsi ? – 1925 metais.

Išvaizda jos žinoma. Luoša, kuprota. Visada švarutė. Medžiagos sunkios, vilnonės, krintančios. Lėta eisena. Dideli batai. Matyt, ir kojos nebuvovo sveikos. Jai būdavo sunku atsisesti. Bet ji atsisėdavo, žiūrédavo mums į akis kalbėdama (p. 78).

Kazys Inčiūra (1906 –1974), poetas, prozininkas, dramaturgas, gimnazijoje mokėsi 1916 – 1925 metais.

Petkevičaitė su [Julijonu Linde-] Dobilu buvo artimi bičiuliai. Mes juokdavomės, kaip vaikšto Bitė su Dobilu koridorium. Vienas aukštas, kita, ta bitelė – jam iki juosmens (p.44).

Ona Marcinkevičiūtė – Butkienė (1900 – ?), mokytoja, gimnazijoje mokėsi 1920 – 1923 metais.

Kalbėdama mergaitėms sakė: „saugokite savo išorinį grožį, bet šimtą kartų daugiau vidinį, nes tik už vidinį grožį žmogus yra gerbiamas. Pažiūrėkite, mergaitės, juk esu invalidė, neturiu jokios išvaizdos, bet niekas man neuždarо durų, mielai pasišneka, nes manyje mato žmogų“. Ir mes savo akimis įsitikindavome, kaip teisingai ji kalbėjo. Tai buvo per ekskursiją. Lankėme žymius žmones ir labai didžiavomės, kad mūsų mokytoja taip visų gerbiama. Kaip pagarbiai su ja elgesi prezidentas [Antanas Smetona]. Buvo tas pats ir pas [Joną] Šliūpą, ir pas [Joną] Jablonski (p.27).

Apolonija Kaminskaitė-Ankudavičienė (1906 – ?), mokytoja, gimnaziją baigė 1926 metais.

B i t ē – m o k y t o j a

1915 metais spalio 1 dieną Panevėžyje pradėjo veikti pirmoji Lietuvoje gimnazija, kurioje visi dalykai buvo dėstomi lietuvių kalba. Šioje gimnazijoje 1919-1924 metais Gabrielė Petkevičaitė-Bitė dėstė lietuvių ir pasaulinę literatūrą, senovės istoriją ir net neprivalomą lenkų kalbą, 1920-1924 metais buvo direktoriaus pavaduotoja. Ji neturėjo pedagoginio išsilavinimo. Buvo baigusi Mintaujos privačią mergaičių mokyklą, bitininkų ir felcerių kursus. Pedagoginę praktiką įgijo Puziniškyje (dabar – Panevėžio r.) mokydama kaimo vaikus ir jaunimą. Išdrįsus tapti gimnazijos mokytoja, savo darbą atliko kruopščiai, sąžiningai, su atsidavimu. Kiekviena dalykinė jos pamoka buvo ir doros, patriotinio auklėjimo pamoka. Mokiniai tai juto ir labai vertino.

Skambutis. Atsidaro klasės durys ir jeina kuprota senutė. Ramiai pasiseikina su klase. Lipa į katedrą, atsiverčia savo užrašus ar knygą ir pradedą tyliai kalbėti. Įkvėptas, gilus žvilgsnis, ramus tonas. Kiekvienas žodis pilnas minties krūvio. Iliustruojami literatūriniai vaizdai sušildyti

nepagaunamai šiltų balso intonacijų. Klasė susikaupusi, nereikalaujanti jokių dirbtinių skatinimo, aktyvinimo priemonių, užvaldyta dėstytojos minčių ir jos piešiamų vaizdų (p.171).

Lionginas Vaitiekūnas (1903 – 1988), mokytojas, gimnazijoje mokësi 1920 – 1924 metais.

Išoriniu požiūriu Petkevičaitės metodai buvo efektyvūs. Paskyčiau, kad net monotoniškai dėstė. Bet jos mintys buvo įdomios, tad klausėme. Mus patraukdavo jos giliros mintys (p.123).

Jonas Laužikas (1903 – 1980), pedagogas, profesorius, gimnazijoje mokësi 1920-1923 metais.

Jos ir J.Lindės-Dobilo metodai buvo tuo panašūs, kad jie abu gerai mokėjo vokiečių kalbą ir vokiškais veikalais naudodamiesi dėstė literatūrą. Tik ji konkrečiau dėstė visuotinę, o Dobilas – lietuvių literatūrą (p.145).

Juozas Petrulis (1895 – 1982), mokytojas, dramaturgas, poetas, gimnazijoje mokësi 1920 – 1923 metais.

Skaitomus dalykus mokytoja aiškino iškeldama gyvenime pasitai-kančias skriaudas, nežmoniškumus ir kartu pasakojo <...> gyvenime matytą ar girdėtą atsitikimą. Ji žinojo tiek ir tiek tamsaus kaimo tragiškų scenų. Atsimenu, skaitėme Anderseno „Bjauruji ančiuką“. Ji nusišypsojo, apsidairė klasėje, lyg sakydama, kad ir jūs, blogai apsilirkę, apsiavę – jūs irgi, kaip tas ančiukas, turėsite išaugti gulbe. Toji pasaka mus guodė ir ragino <...> nesigraužti dėl neturto, nesisieloti, jei nesiseka, <...> stiprino dvasią, teikė vilčių (p.156).

Jonas Šukys (1906 – 1987), mokytojas, prozininkas, gimnazijoje mokësi 1917 – 1926 metais.

Petkevičaitė mus skatino mokytis, nemusileisti vyrams, išsiugdyti savarankiškumą, turėti profesiją. Per lietuvių kalbos pamokas ji pasakodavo mums apie kovą už lietuvišką spaudą, apie rāšytojus. Ypač pa- brėždavo, kad mažai moterų toje kovoje dalyvavo (p.95).

Julija Gražytė – Karutienė (1905 – ?), mokytoja, gimnazijoje mokësi 1920 – 1923 metais.

Petkevičaitė labai garbino indų literatūrą. Nepaprastai aukštino. Vis minėjo kovą tarp tamsos ir šviesos. Iš indų literatūros imdavo parvyzdžių (p.34).

Kazys Bagdonas (1906 – 1994), matematikos mokytojas, gimnazijoje mokėsi 1920 – 1927 metais.

G.Petkevičaitė mums dėstė literatūros teoriją. Atsimenu, kaip ji aiškino, kas yra tema. „Tema – tai kaip siūlas, ant kurio veriami karoliukai, uždengiantys tą siūlą. Tie karoliukai – sugrupuoti faktai <...>“. Literatūros teoriją mums dėstė <...> labai aiškiai, populiariai, be jokių mandravojimų. Daug <...> palyginimų <...>. Būdavo gana liberališka. Nemokančiam dar paaiškindavo, pamokydavo. Mums patiemis prieš ją buvo nepatogu nemokėti. [Nes ji] tokia gera, tokia nelaiminga <...>. Jos pamokose dėstomas dalykas buvo siejamas su lietuvių literatūros reiškiniais. Ji dažnai prisimindavo [Lauryna] Ivinskį, [Povilą] Višinskį, [Joną] Basanavičių. Rasdavo progų apie Žemaitę pašnekėti. Atsimenu, pasakojo Žemaitės kelią į literatūrą, kaip ji pradžioje rašė be skyrybos ženklių, didžiosiomis raidėmis (p.54).

Domas Cesevičius (1902 – 1986), ekonomistas, gimnazijoje mokėsi 1921 – 1924 metais.

Vieną vakarą į gimnazijos salę ji atsivedė rašytoją Žemaitę. Pristatė senutę gausiai susirinkusiai mokiniių auditorijai. Žemaitė, pasodinta scenoje, paskaitė kažkokį apsakymėlį. Mokiniams ji padarė didelį įspūdį <...>. Kai 1921 m. gruodyje Žemaitė mirė, G.Petkevičaitės rūpesčiu į laidotuves su vainiku buvo pasiųsta gimnazijos delegacija (p.144).

Stasys Paliulis (1902 – 1996), tautosakininkas, pedagogas, docentas, gimnazijoje mokėsi 1921 – 1923 metais.

Mokémės istorijos. Bet tos tikros istorijos nedaug teišmokome. Bet mums buvo įkvėpta meilė Lietuvos praeičiai (p.32). <...> Lietuvos istoriją mokémės iš Prano [Mašioto] knygelių. Kai kurias vietas turėdavome mintinai išmokti. Ji mums ir balsą nutaikydavo, kaip pasakoti. Kol ji pasakodavo, mes klausydavome ir vos valdydavomės neraudojė. Taip gražu mums būdavo. Ypač epizodas apie Prūtenį ir Vaidevutį. Tai mi-

tologiniai Lietuvos istorijos dalykai < ... >. Kad būtume gavę daug faktų apie Lietuvos praeitį, nepasakyčiau. Tai buvo toks romantiinis požiūris (p.30).

*Antanas Bagdonas (1909 – 1984), ekonomistas,
gimnazijoje mokësi 1924 – 1930 metais.*

Kartą Petkevičaitė visq pamoką su ašarom akyse pasakojo apie kovą dėl Lietuvos laisvės. Ji buvo labai susijaudinusi, nes tomis dienomis buvo paskelbtas Hymanso projektas sujungti Lietuvą su Lenkija. „Jūs, vaikai, kai užaugsite, turėsite vėl iš naujo kovoti už laisvę”, – [sakė ji]. Tą dieną, kai ji apie Hymanso projektą kalbėjo, mes ir per pertrauką visa klasė, ją apstojome. Aš irgi buvau sujaudintas iki ašarų ir nepajutau, kaip pro kitus berniukus prasibrovės pabučiavau jai ranką. Ji, matyt, suprato mano jausmus. Paglosté man galvą. Kaip buvo kovoja už Lietuvos laisvę, ji dažnai, įvairiomis progomis mums aiškino (p. 33).

*Kazys Bagdonas (1906 – 1994), matematikos mokytojas,
gimnazijoje mokësi 1920 – 1927 metais.*

Kai 1936 m. grupė gimnazistių nuėjo aplankytį Petkevičaitęs, ji, išėjusi ant gonkeliu, pasakė mums tokius žodžius: „Būkite patriotės, dirbkite, netingėkite. Aš, kad ir nesveika būdama, vis ši tą pripešiojau per visq gyvenimq” (p.73).

*Elena Gabulaitė (1916 – 1999), lietuvių kalbos mokytoja,
gimnazijoje mokësi 1925- 1937 metais.*

A u k l é t o j a

Gabrielės Petkevičaitės-Bitės pedagoginė, visuomeninė veikla, asmeninis pavyzdys buvo pilietiškumo, dorovės, pareigos visuomenei, meilės Tėvynei, tolerancijos kitoms tautoms, nuomonėms, įsitikinimams ugdymo pamokos. Ypač daug dėmesio ji skyrė mergaičių auklėjimui. Nors ji, kaip direktoriaus pavaduotoja, auklėjamosios klasės neturėjo, tačiau auklėjo mokinius pamokose, popamokinėje veikloje. Visi atsiminimai pilni gražių minčių apie jos teigiamą auklėjamajį poveikį formuojant jauną žmogų.

Petkevičaitė labai rūpinosi mergaičių auklėjimu. Mokė, kaip elgtis, kaip žmonėse laikytis. Nors ji nebuvvo mūsų auklėtoja, bet ji, kaip nė vienas kitas mokytojas, tuo klausimu rūpinosi. Ji labai globojo visas mergaites, ypač tas, kurios buvo reikalingos materialinės paramos (p.43).

Ona Marcinkevičiūtė-Butkienė (1906 – ?), mokytoja, gimnazijoje mokėsi 1920 – 1923 metais.

Susiedama dėstomą dalyką su moterų paveikslais, ji auklėjo mūsų jausmus, žadino mintį, kėlė kuklumo ir doros pavyzdžius, aiškino, kas yra tikras moters grožis. Ji mokė mus nespresti apie žmogų iš išvaizdos. Net savo, kaip pavyzdį, kur išvaizda neapsprendžia žmogaus, nurodydavo. Sakydavo, kad ji [nors] ir invalidė, bet tai nesutrukde atliki tam tikrų darbų. Kalbėdavo apie Žanq d'Ark. Mokė mus, kad moters gyvenimas neturi apsiriboti šeima, kad svarbu jos veikimas žmonių labui (p.89).

Pranė Kalpokienė (1908 – 1994), bibliotekininkė, gimnazijoje mokėsi ? – 1926 metais.

Labai daug dejo pastangų, kad mes suprastume, kas yra tikrasis mergaitės grožis. Labai daug girdėjome iš jos apie dorą, kuklumą. Pasiskydavo prieš išorinių puošnumų ir madų vaikymąsi (suknelių iškirptes). Propagavo kasas, reikalaudavo, kad mes nešiotume baltas apykakles. Sakydavom: „Panelė Petkevičaitė mus pjauna su tais baltais kalnieriukais“ (p.90).

Bronislava Kareivaitė (1904 -1981), tarnautoja, gimnazijoje mokėsi 1919 – 1925 metais.

Jinai ir pamokos metu kalbėdavo, kokia turi būti mergaitė, kokia turi būti moteris. Pirmiausia, ji turi mokėti save gerbti < ...>. Ji aiškino, kad mergaitė turi rūpintis savo orumu <...>. Skatino mokinės rūpintis savo išvaizda, plaukais, patardavo, kaip juos užlaikyti. Skatino tvarkingai užlaikyti savo rūbus ir tvarkingai rengtis. Jie nebūtinai turi būti prabangūs, bet švarūs, išlyginti. Skatino pagarbiai elgtis su vyresniaisiais, būti paslaugiemis, patarnauti, užleisti atsisėsti, panešti, jei kas nukrito – pakelti. „Mergaitės, elkitės taip – [sakydavo ji], – kad neatrodytumėte

kaip į kišenes prisikrovusios akmenų. Būkite kaip plieninės spyruoklės. Žvalios, greitos” (p.26 -27).

Apolonija Kaminskaitė-Ankudavičienė

Jurgis Alekna, eidamas į gimnaziją, užbėgdavo pas Petkevičaitės augintinį Broniuką (Bronius Petkevičius – Gabrielės Petkevičaitės-Bitės brolovaikis, jos augintinis).

Kartą buvau ir vaišinamas. Prie stalo sėdėjo mokytoja Petkevičaitė, Broniukas ir dar viena moteris, turbūt tarnaite. Aš, kaimo vaikas, visai nežinojau kaip elgtis prie stalo. Stengiausi, žiūrėjau, kaip jie valgo, bet vieną ranką laikiau padėjęs ant kelių. „Vaikeli, reikia laikyti abidvi rankas ant stalo”, – pamokė ji mane labai maloniai. Tai buvo pamoka visam gyvenimu (p.24).

Jurgis Alekna

Kartą mokiniamas pateikė klausimą: „Kodėl atvažiavote mokyti?” Visokių buvo atsakymų o vienas pareiškė: „Atvažiavau, kad išmokčiau. Noriu būti ponas”. „Ne, vaikučiai, – aiškino Petkevičaitė. <...> Reikia išmokti, išsilavinti, bet ne tam, kad ponais būtume, o tam, kad padėtume savo broliams” (p.30).

Antanas Bagdonas

F i l a n t r o p ē

Gimnazijos kūrimosi laikotarpiu, sunkiais metais po Pirmojo pasaulinio karo, joje mokėsi daug nepasiturinčių, nuo karo nukentėjusių tėvų vaikų. Besikurianti valstybė neturėjo lėšų jiems remti. Tik pradėjusi mokytojauti (1919 m.), Gabrielė Petkevičaitė kartu su Jadviga Juškyte ir Felicija Bortkevičiene gimnazijoje įsteigė „Žiburėlio“ draugijos skyrių šelpti gabiam mokslus einančiam jaunimui. I jo veiklą įsitraukė mokytojai Matas Grigonis, Morta Jaskytė, Elena Jasinskaitė-Bronevičienė, Felicija Neimanytė, Marija Putramentienė, Mykolas Karka, miesto bibliotekos vedėja Elžbieta Jodinskaitė, dantų gydytoja E.Perekšlienė ir kiti. I pagalbą atėjo tėvų komitetas – padėjo rinkti aukas, rengti labdaros vakarus, loterijas, muzikos mokytojo Mykolo Karkos mokinių koncertus mo-

kiniams ir visuomenei. Dalis pelno buvo skiriama mokslapinigiams sumokėti, kitokiai šalpai. O parama buvo nemenka. Vien po 1925 metų spalio mėnesyje vykusio koncerto mokslapinigiams sumokėti skirta 1090 Lt (Gimnazijos pedagogų tarybos posėdžio protokolas, 1925 10 30). Tais pačiais metais į „Žiburėlį“ su prašymu sumokėti II pusmečio mokslapinigius kreipėsi net 102 mokiniai.

Turtinė diferenciacija émė ryškėti mokinijų aprangoje. Gabrielė Petkevičaité buvo viena iš moksleiviškos uniformos įvedimo iniciatorių, kad visos mergaitės gimnazijoje, ir ne tik joje jaustusi vienodai jaukiai. Pedagogų tarybos pavedimu trijų mokytojų komisija (direktoriaus pava duotoja Marija Putramentienė, rankų darbų mokytoja Elena Jasinskaitė ir piešimo mokytojas Juozas Zikaras) parengė uniformos projektą. Išlikusiame pedagogų tarybos posėdžio protokole (1921 02 20 Nr. 22) yra toks įrašas:

„A. Peržiūréjus atskiro komisijos sumanytą naują formą, nutarta tai užtvirtinti, įvedant:

- a) brunzavas klostytas sukneles,
- b) baltas ir juodas prijuostes (žiurstus),
- c) baltus apykaklēlius,
- d) ant kepurės nešioti tam tikrą aukso ženklelj.

B. Forma įvedama ne priverstiniu būdu, vien patariama mokinėms pranešti tėvams, kad gimnazija norétų suvienodinti toje srityje.

C. Vienbalsiai išreikšta padėka visai komisijai ir, ypač, p. J. Zikrai už pasidarbavimą“

Ši uniforma paplito visoje Lietuvoje ir jos atsisakyta tik po 1990-ųjų metų.

Petkevičaitė neskirdavo, ar mes esame turtingū, ar vargingū tėvų vaikai. Tik pagal mokymąsi buvome skirstomos. Mokančiai parašydavo penkis su pliušu, nesvarbu, kas tu bebūtum (p.152).

Veronika Šataitė (1903 –1986), mokytoja,
gimnazijoje mokėsi ? – 1927 metais.

Mokytojai su visais mokiniais elgdavosi vienodai, nepriklausomi nuo tėvų turtingumo. Tik jautėme, kad [Jurgis] Elisonas buvo pakankesnis turtingiesiems. O mokytoja Petkevičaitė buvo visų neturtingių

globeja. Rinkdavo rinkliavas, įvairiausiais būdais šelpdavo neturtingus mokinius. Ta pagalba būdavo santūri, nedemonstruojama. [Nebent] tik tas mokinys, kuriam būdavo suteikta pagalba, pasisakydavo (p.118 – 119).

Vincas Kuncė (1907 – ?), teisininkas,
gimnazijoje mokėsi 1922 – 1930 metais.

Gyvenau pas svetimus, kurie už vasaros darbų leido žiemą mokyti. Ir sekmadieniais teko dirbti. Kai baigiau Utenos progimnaziją, artimiausia gimnazija buvo Panevėžyje. Svajojau, kaip i ją patekti <...>. 1923 metais išėjau pėscias į Panevėžį. Atėjau trečią dieną kruvinom kojom. I šeštą klasę stojom devyni, patekom tik keturi. Per kokį stebuklą patekau – nežinau. Kai nunešiau prašymą, raštinėje buvo direktorius [Jonas] Yčas ir daugiau mokytojų. Matė, kad aš nuskurdės ir pavargės. Gal tai man padėjo<...>

Petkevičaitė šelpė tuos, kuriuos reikėjo atleisti nuo mokesčio už mokslą. Ji gindavo mokinius per [pedagogų] posėdžius. Šelpiamujų skaičiuje buvau ir aš. Paskui mus su [Bernardu] Buču globojo [Elžbieta] Jodinskaitė. Duodavo pietus.

Mano paties sąlygos mokykloje buvo begaliniai sunkios. Ypač pradžioj. Pirmą kartą papieštavau, kai išlaikiau pirmą egzaminą. Gerdavau mokykloj nemokamą kavą, niekuo neužķasdamas (p.126, 128).

Jonas Matulionis (1906 – 1993), profesorius, matematikas,
gimnazijoje mokėsi 1923 – 1926 metais.

Petkevičaitės buvo pilna visur. Ji ateidavo į valgyklą, žiūrėdavo, ar mokiniai valgo ir ką valgo. Nupirkdavo duonos, dešros. Liepdavo sargienėms apdalinti mokinius, kad jie nebūtų alkani. Kavą gerdavome per ilgają pertrauką. Koridoriuje būdavo pastatytas katilas kavos. Tai taip pat buvo Petkevičaitės parūpinta.

„Žiburėlio“ vakarams mes bilietus nešiodavome po namus. Žinojome, kad viskas daroma mokinį labui <...>. Dalyvaudavome organizuojant įvairias loterijas (p.81).

Liucija Giedrinaitė-Janauskienė (1906 – ?), tarnautoja,
gimnazijoje mokėsi 1922 – 1927 metais.

Aukas „Žiburėliui“ rinkti eidavome poromis: berniukas ir mergaitė. Mergaitė nešdavo skydą, prisagstyta dirbtinių gėlių. Po vieną žiedelį prisegdavome aukojančiajam, o berniukai nešdavome užplombuotą metalinę dėžutę aukojamiems pinigams. Prieš išeinant visiems paskirstydavo gatves, pamokydavo mandagiai elgtis su žmonėmis <...>. Sugrįžusius pavaišindavo sumuštiniais ir arbata – sušaldavome belakstydami (p.23 – 24).

Jurgis Alekna

Mokykloje buvo organizuojami „Žiburėlio“ vakarai ir loterijos. Loterijoms fantus suaukodavo tėvai, ir ne tik tėvai ... Rinkdavome tuos fantus. Visko priaukodavo: ančių, gaidžių, krautuvininkai – savo prekių. Vis mokiniių šelpimui (p.114).

*Malvina Kielaitė (1904 – 1986), mokytoja,
gimnazijoje mokėsi ? – 1925 metais.*

Jurgis Alekna prisimena, kad neturėdami ką atnešti su sesute atnešė savo užaugintą didelį arbūzą ir Petkevičaitė apsidžiaugė, kad tai būsiąs pats įdomiausias fantas (p.23).

„Žiburėlio“ lėšos buvo skiriamos rūbams, aalynei pirkti, sergančiams mokiniams gydyti.

Aš visus metus gulėjau Panevėžio ligoninėje. Sirgau kaulų tuberkulioze. Tada ir patyriau, ką reiškia Petkevičaitės „Žiburėlis“. Jis už mane mokėjo visus mokesčius – ir už mokslą, ir už ligoninę, ir už maistą (p.34).

Kazys Bagdonas

Mums tek davė bendradarbiauti „Žiburėlio“ vakaruose. Petkevičaitės altruzmas buvo begalinis. Ji rūpinosi vaikais, ypač tais, kuriems jos parama buvo reikalinga. Vienam pasirūpino, kad akis būtų įdetė. Pakeitė vaiką, kurį žabalium pravardžiuodavo, taip, kad pažinti nebuvę galima. (Tai Bronius Juška, vėliau dirbo gimnazijoje istorijos ir matematikos mokytoju – V. B.) Kitą rūbais aprūpindavo, trečius maitino, ketvirtajam mokėjo už mokslą, penktajam – už gydymą (p.93).

*Mykolas Karka (1892 – 1984), muzikos mokytojas,
choro dirigentas, meno veikėjas.*

Pasakojo, kad vieną kartą buvusi vaistinėje ir ięjės jaunuolis, nešinas dviem laždom, išdrozinėtom įvairių gyvulių ir paukščių figūromis. Jis buvo apiplyšęs ir atrodė kaip beprotis. Ji émusi jo bijoti, bet tas jaunuolis švelniai prašnekęs: „Panela, aš noriu mokytis. Aš išdrozinéjau tas laždas. Pažiūrekite, ko jos vertos ?“ Tą gabū jaunuolių rekomendavusi turtingam mecenatui. Tas jaunuolis buvo būsimasis skulptorius [Kazimieras] Ulianskis [Ulianskas], kuris vėliau remiamas studijavo [Varšuvoje]. Jo skulptūros – Naujamiesčio kapinėse (Panevėžio r.), Burbiškio dvare (Radviliškio r.), – A[domas], Mickevičius ir Vytautas [Didysis] (p.158).

Jonas Šukys

Gabrielė Petkevičaitė rūpinosi ne tik mokiniais. Vinco Mykolaičio-Putino žmona Emilija Kvedaraitė prisimena, kad po pamokų mokytojos Petkevičaitės suorganizuotos siuvo marškiniai kaliniams.

Ji pati atnešė drobės ir pasakė: „Mergaitės, reikia sušelpti kalinius. Tai jūs padarysite, pasiūdamos marškinius“ (p.136).

*Emilija Kvedaraitė – Mykolaitienė (1901 – 1983),
gimnazijoje mokėsi ? – 1923 metais.*

Pedagogų tarybos posėdžių protokolų knygoje (1921 03 16) yra įrašas: *Kad neturtingieji gimnazijos mokytojai, susirgus ar kitokiai nelaimei ištikus, turėtų kokią nors paramą iš šalies, G. Petkevičaitės sumanyta įsteigti tam tikrą šelpimo draugiją „Atsarga“. Rūpintis jos įkūrimu Mokytojų Taryba pavedė G[abrielei] Petkevičaiti, J[urgui] Elisonui ir [Kaziui] Ambroziejui.*

Tolerancija

Didelė dalis prisiminimų autorų mini jos indiferentišką požiūrių į religijas. Tačiau visi vieningai teigia, kad ji buvo tolerantiška sveikiems mokiniij įsitikinimams, požiūriui į tautas, jų kultūras, religijas.

Mokytojai buvo labai dalykiški. Leido nujausti savo pažiūras, bet ryškiai jų neparodė. Jutome Petkevičaitės iškeliamą lietuvybę, patriotizmą, simpatiją „Varpui“ ir „Aušrai“, baudžiavos pasmerkimą. Reli-

gijos atžvilgiu buvo labai tolerantiška. Bažnyčioje jos neteko matyti. Net rugsėjo pirmają ji į bažnyčią neidavo. Bet Petkevičaitė ateizmo tiesiogiai nepropagavo (p.122).

Jonas Laužikas

Į mokinius ji žiūrėjo kaip į vertingus būsimus žmones su pagarba. Be skirtumo į įvairių pažiūrų mokinius. O mūsų pažiūras ji žinojo iš „Meno kuopos“ diskusijų. Dėstant literatūrą juk buvo progų kalbetti ideologiniai klausimais (p.108).

Juozas Keliuotis (1902 – 1983), prozininkas, kritikas, vertėjas, gimnazijoje mokėsi 1921 – 1923 metais.

Mes žinojome, kad Petkevičaitė nebuvvo praktikuojanti katalikė, bet ji buvo labai tolerantiška. Atsimenu, kaip ji pamokoje kalbėdama apie kinų literatūrą lyginio dešimt Dievo įsakymų su Konfucijaus mokslu (p.113).

Malvina Kielaitė (1904 – 1986), istorijos mokytoja, gimnazijoje mokėsi ? – 1925 metais.

Aš atsimenu, kaip mokymosi metu kapelionui sakiau, kad su Dievu galima bendrauti ir be tarpininkų. Kapelionas paaškino, kad tai natūralu, kad svarbu tik artimo meilė. Todėl man atrodė suprantama, kodel Petkevičaitės nematydavome einant į bažnyčią (p.149).

Domas Pinigis (1898 – 1978), lietuvių kalbos mokytojas, Realinėje mokykloje ir gimnazijoje mokėsi 1910 – 1921 metais.

Mums nelabai buvo suprantama, kad mokytoja taip kalba apie dorovę ir taip moko mus ją saugoti. Mes žinojome apie jos bedievystę, niekad nematėme mokytojos bažnyčioje. Taigi, tada mums sunku buvo suderinti tokius du dalykus: bedievystę ir doros aukštinimą (p.91).

Bronislava Kareivaitė

Petkevičaitės kunigai nelabai mėgo. Rinkau kartą aukas „Žiburėliui“. Kunigas Paulius sako: „Inčiūrienė tokia puiki katalikė, o vakių eina blogais keliais. Nieko neduosiu.“

*Ir nedavė. O aš iš nuoskaudos taip verkiau, išėjęs už miesto (p.80).
Kazys Inčiūra*

Petkevičaitė nepasisakė prieš jokią tautą. Gerbė žmogų už žmonišką veidą, už jo begalinę vertybę vien dėl to, kad jis yra žmogus. Aš jau gimnazijoje panašiai galvojau. Petkevičaitė sustiprino manyje tą humanistinę tendenciją (p.109).

Juozas Keliuotis

Išlikę ir neišlikę Bitės pėdsakai mokinį širdyse

Sunku ir suskaičiuoti mokinius, kuriuos savo dosnia ranka ir jautria širdimi palydėjo į gyvenimą Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. Jei ne Bitė ir ne jos „Žiburėlis”, gal būt dabar nežinotume skulptorių Bernardo Bučo ir Kazimiero Uliansko, matematiko Jono Matulionio bei daugelio kitų. Dešimtys prisiminimų autorių praėjus dešimtmečiams mena Gabriele Petkevičaitę kaip taurią, šviesią asmenybę, turėjusią įtakos formuojantį jų pasaulėžiūrai, renkantis gyvenimo tikslą, dékingi už neįkainojamą materialinę paramą, kurios dėka galėjo baigtis mokslus.

G.Petkevičaitė mokinį buvo labai mylima. Kai ji jau nebedirbo gimnazijoje, vis būdavo kviečiama į VIII klasės išleistuvės. Atveždavo ją vežikas, o paskui berniukai užnešdavo foteliu į antrą aukštą. Pabūdavo kiek, pasakydavo kalbą, o paskui vėl būdavo išnešama. Vežikas laukdavo apačioje (p.40).

Marija Kiaunytė – Barčienė (1909 – ?), tarnautoja,
gimnazijoje mokėsi 1922 – 1924 metais.

Kai einu pro I vidurinę mokyklą [dabar – Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija], mano žvilgsni visada patraukia G.Petkevičaitės-Bitės paminklas <...>. Bitė tebežvelgia tomis pačiomis rimtomis akimis, sukauptu, mąsliu, rūpestingu žvilgsniu. Aš sulėtinu žingsnius ir prisimenu <...> (p.115).

Veronika Grochauskaitė – Kriptavičienė, mokytoja,
gimnazijoje mokėsi 1922 – 1925 metais.

Neseniai su sūnumi ėjau pro Panevėžio I vidurinę mokyklą ir sakau: „Žiūrėk, Sauliuk, tai mano buvusi mokytoja. Ji čia kaip gyva. Dė-

koju tiems, kurie pastatė jai tą paminklą, nes ji tikrai to nusipelnė. Ji saugo tą mokslo šventovę, kurioje skiepijo mums jautrumo, kuklumo ir žmoniškumo jausmus” (p.87).

Julija Vertelkaitė – Jurskienė (1911 – ?), tarnautoja, gimnazijoje mokėsi 1921 – 1929 metais.

Kai nueinu į kapus, visada aplankau Petkevičaitės, [Julijono] Lindės-[Dobilo] ir [Elžbietos] Jodinskaitės kapus. Šalia palaidoti. Pagarbos nusipelnę žmonės (p.34).

Kazys Bagdonas

Ji buvo geros širdies. Visus sušelpdavo, save užmiršdama. Tarantė turėdavo ją prilaikyti, [kad perdaug neišlaidautų] nes paskui valgyti nebuvo ko (p.163).

Anelė Vaitiekūnaitė, namo, kuriame gyveno Bitė savininkė.

Deja, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė nesulaukė tokio dėmesio, kokį pati rodė savo globotiniams, auklėtiniams. Slegiama metų naštos gyveno kukliai, o karo laikotarpiu ją užgulė ir materialiniai nepritekliai. Retas globotinis iš to didelio pulko ją parėmė materialiai ir moraliai. O jos atrastas ir išugdytas Bernardas Bučas ne už ačiū sovietinės Panevėžio miesto valdžios užsakymu 1971 metais iš granito nukalė jos biustą, dabar stovintį prieš Juozo Balčikonio gimnazijos pastatą.

Nedaug teliko jos buvusių mokinį, ją pažinojusių žmonių, tačiau, taurios moters, palikusios gilų pėdsaką miesto istorijoje, panevėžiečiai nepamiršo. 2001 metais renkant penkis žymiausius amžiaus panevėžiečius, už ją, vienintelę moterį, miestiečiai vieningai pakélé rankas. Tai pats didžiausias jos darbų įvertinimas.

Gabriėlė Petkevičaitė-Bitė in the Memory of her Pupils

Muziejaus sango dienų grakiai trūksta išėjimų į muziejų, kuris yra įprastas dėl
bitės. Vertingiausios, be abejo, yra nei
spaudo. Dvi pateiktinos fotografijos:
Vytautas Baliūnas
Teacher
Panevėžys Juozas Balčikonis Gymnasium

Summary

Gabriėlė Petkevičaitė-Bitė, one of the most famous women of the first half of the 20th century, has left a deep print in the history of education, culture and literature. Not by accident, the people of Panevėžys chose her, the only woman, among the five most famous people of the century. A lot of press publications and monographs have been written about her, but the most objective assessors of her pedagogic, humanistic activities are her former pupils. The article presents fragments of the reminiscences, kept at the History Museum of Panevėžys Juozas Balčikonis Gymnasium, which are grouped into the following chapters: "She looked like that...", "Bitė as a teacher", "Moral education – one of the main goals of Bitė's activities", "Philanthropist", "Tolerant person", "Memories that have remained in the pupils' hearts and those that have not".

Although she didn't work at the Gymnasium for a long time, only from 1919 to 1924, but the seeds of love for Motherland, humanism, tolerance and honesty, sown in the hearts of her pupils, yielded a mature harvest. Many of her pupils, who chose the profession of a teacher, sowed similar seeds in the hearts of their pupils. Reminiscences, written after 50 years (in the eighties) by her former pupils, enable to paint in new and rich colors the portrait of the woman, crippled by illness, but strong-willed, who devoted her life to other people.

Gabriėlės Petkevičaitės-Bitės archyvas Maironio lietuvių literatūros muziejuje

Nijolė Raižytė

Maironio lietuvių literatūros muziejus

Kiekvienam literatūros muziejui knyga yra svarbus eksponatas. Jeigu šalia knygos turime ir jos rankraštį – apskritai puiku. O jeigu knyga dar ir su autoriaus autografu ar įdomiu įrašu, jos vertė išsyk padidėja.

Gabriėlės Petkevičaitės-Bitės archyvas, saugomas Maironio lietuvių literatūros muziejuje, negali pasigirti nei rankraščiais, nei knygomis su autografais, tačiau rašytojos knygų pirmųjų leidimų turime. Bégant metams jų vertė vis didėja. Plonytės, kuklios, gelstelėjusio popieriaus; nežinia, kiek žmonių jas skaitė, ką skaitydami išgyveno. Dar spaudos draudimo laikais išleistas Gabriėlės Petkevičaitės-Bitės knygas rodome muziejaus ekspozicijoje nušviesdami tą laikotarpį Lietuvoje, ir pristatydami rašytojos asmenybę. Tai apsakymas „Tėvas ir sūnus“ (1900), išspausdintas Schoenkės spaustuvėje Tilžėje, drama „Kova“ (1900), išspausdinta taip pat Tilžėje, Otto v. Mauderodės spaustuvėje, paveikslėlis iš moksleivių gyvenimo „Nebepirmai“ (1902), išspausdinta Martyno Jankaus spaustuvėje Bitėnuose. Pastaroji knygelė išleista iš aukų „Vinco Kapso Draugystėlės“. Slapyvardžiu Dvi Moteri (bendri Žemaitės ir G.Petkevičaitės-Bitės kūriniai) išleistos dramos muziejuje eksponuojamos pristatant ir Žemaitės, ir Gabriėlės Petkevičaitės-Bitės kūrybą. Tai „Velnias spąstuose“ (1902), išspausdinta Schoenkės spaustuvėje, „Litvomanai“ (1905) – Otto v. Mauderodės spaustuvėje, „Parduotoji laimė“ (1905) – Vilniuje, Juozapo Zawadzkio spaustuvėje. Reikšmingiausi Gabriėlės Petkevičaitės-Bitės apsakymai, liudijantys neabejotiną rašytojos talentą, sudėti į 1905 metais išėjusią plonytę knygutę „Krislai“, išspausdintą Vilniuje, Juozapo Zawadzkio spaustuvėje. Fonduose saugoma 15 puslapių knygelė „Apie moterų klausimą“, išleista 1910 metais Vilniuje, Kuktos spaustuvėje. Pirmojo pasaulinio karo metus ir rašytojos išgyvenimus atskleidžia „Karo meto dienoraštis“. Abi dalis pirmasyk išleido knygų ir laikraščių leidimo akcinė bendrovė „Varpas“ Kaune (D.1.1925 [fakt. 1927], D.2.1931). Muziejaus fonduose saugomas rašytojos romano „Ad astra“ pirmasis leidimas (Kaunas; Marijampolė: Dirvos b-vė, 1933). Dėmesio nusipelno ir Gabriėlės Petkevičaitės vadovėliai: jie įdomiai,

patraukliai parašyti, gali būti puikus pavyzdys ir dabartiniams vadovelių rengėjams bei rašytojams.

Muziejas saugo daug gražių ir įdomių fotografijų, menančių rašytoją. Vertingiausios, be abejo, yra originalios, pažymėtos fotografo spaudu. Dvi portretinės fotografijos (viena mažesnio, kita didesnio formato), darytos Rygoje W. v Malinovski'o, mena Gabrielės Petkevičaitės jaunystės metus ir liudija, jog mergina buvo rimta, santuri, tačiau mėgo gražiai, pagal ano meto madą rengtis. Ilgi šviesūs plaukai surišti į uodegą nugaroje, kaklą puošia karoliai, ausyje – auskaras (1 nuotr.). Kitoje fotografijoje geltonos bronzos apvadais matome Gabrielę Petkevičaitę jau brandesnio amžiaus. Baltame fone – tik rašytojos galva ir puošnios palaidinės mezginėliai aplink kaklą. Plaukai sušukuoti į viršų, žvilgsnis – rimtas. Fotografuota D.Urbonoviča (Kėdainiai). Tikslios fotografavimo datos nenurodytos. Derėtų priekaištanti praeities fotografams, kad jie fotografijoje neįspaudė tikslią datą, palikdami galvosūkius šiandienos muziejininkams.

Gabrielę Petkevičaitę paskutiniaiais gyvenimo metais mena Antano Naujokaičio 1942 metais sudarytas fotoalbumėlis. Šešiose mažo formato fotografijose matome rašytoją su augintiniu ir buvusiu auklėtinu Antanu Kasperavičiumi (2 nuotr.), tarnaite Maryte Galiauskaite (3 nuotr.), taip pat vieną savo kambarysteje Panevėžyje šv. Zitos gatvėje (4 nuotr.). Kita dalis šio albumėlio skirta Antanui Vienuoliui-Žukauskui ir kitiems asmenims.

Fotografijos, kur Gabrielę Petkevičaitę matome gražių jaunuolių apsuptyje (5 nuotr.), kitoje pusėje rašytojos ranka užrašyta: *Mylėkite viens kitą, kaip broliai, kiekvienam žmoguje ieškokite žmogaus! Malonus buvo man Jūsų apsilankymas. G. Petkevičaitė. 1934 12 19.*

Atrodo, kad visos fotografijos, menančios rašytoją, jau surinktos sukeliavo į muziejus, bibliotekas. Tačiau kartais atsiranda naujų įdomių faktų. 2001 metais Kazys Staševičius muziejui padovanojo fotografiją iš savo dėdės kanauninko Jono Staševičiaus archyvo. Šioje fotografijoje pačios rašytojos nėra, tačiau matome jos tėvą daktarą Joną Leoną Petkevičių, rašytoją Gabrielių Landsbergi-Žemkalnį, kunigą Joną Staševičių, kunigą ir rašytoją Julijoną Lindę-Dobilą, Joniškėlio pašto viršininką

Kazi Mikalauską, kunigą Bartkevičių (6 nuotr.)*. Kol kas nepavyko išsi-aiškinti, kas tas mažas berniukas, stovintis šalia rašytojos tėvo. Taip pat nenustatyta ir kunigo (nuotraukoje – pirmas iš dešinės) asmenybė. Fotografuota Joniškelyje (dabar – Pasvalio r.), gal apie 1898-1903 metus. Tuomet Petkevičių namai jau buvo tapę visuomenininkų ir rašytojų susibūrimo vieta. Daktaro šeimą dažnai lankydavo giminaičiai ir aplinkiniai dvarininkai. Ypač daug svečių susirinkdavo per daktaro vardines – Jonines.

Yra ir daugiau įdomių fotografijų: rašytoja su Panevėžio gimnazijos mokytojais ir mokiniais – berniukų šeštajā klase (1924 m.), Karpių dvaro parke Joniškelyje su bičiuliais (apie 1928 m.), Steigiamajame Seime 1920 metais (7 nuotr.), su advokatu Andriumi Bulota ir jo žmona Marijampolėje (apie 1930 m.), su šventadieninių kursų dalyviais (tarp jų matome ir rašytojos mokinį, būsimą skulptorių Bernardą Bučą) Puziniškyje apie 1918 m. (8 nuotr.) ir kitos. Visos šios fotografijos – savotiškas dienoraštis, pasakojantis apie turiningą Gabrielės Petkevičaitės gyvenimą.

Iš kitos grupės įdomesnių eksponatų verta paminėti Gabrielės Petkevičaitės laišką (1922 m. gegužės 16 d.), adresuotą Pašto, Telegrafų ir Telefonų valdybai. Jame rašoma: „Giliai sujaudinta tuo faktu, kad dabartinė jaunoji karta neužmiršo mūs, vargo pelių, senų darbuotojų, dėju sių pirmus akmenis Tėvynės Laisvės rūmui, sutinku leisti savo vaizdą spaudsinti pašto markutėse ir laikau tai sau didele ir labai netikėta garbe”. (1922 metais serijoje de jure buvo išleistas pašto ženklas su Gabrielės Petkevičaitės -Bitės portretu).

Įdomus dokumentas – „Pakvietimas”, siustant Steigiamojo Seimo šventei rengti komisijos, liudijantis apie rašytojos politinę veiklą. Jame rašoma: „Steigamojo Seimo šventei rengti komisija turi garbės Tamstai pranešti, kad š.m. [1920] gegužės mén. 15 d. 10 val. ryto Katedroje bus iškilmingos pamaldos Steigiamajį Seimą atidarant”.

Spalvingi atvirlaiškiai, siusti šv. Velykų ir Nauujų metų progomis Stef. Pavlavičienei (Stefanija Minginaitė-Paulavičienė – rašytojos bičiulė) į Panevėžį (Sodų g. 27), vizitinės kortelės, dar kartą parodo rašytojos démesingumą artimiesiems. Vizitinėse kortelėse randame tokį

* Asmenys fotografijoje nustatyti Kazio Staševičiaus.

gražių įrašų: "Laimingai aukštyn!" (1938 m.), „Sveika sulaukusi Pavasario švenčių!”, „Dėkoju ir linkiu linksmą Velykų!” Pati kortelė kukli – tik vardas ir pavardė. Jas rašytoja naudojo trumpiemis laiškučiams, sveikinimams. Rašysena daili, nesunkiai įskaitoma. Tokia ji išlikusi iki pat gilios senatvės.

„Lietuvos žinių” ir „Lietuvos ūkininko” redakcijos sveikinime (1936 m. kovo 18 d.) rašytojos 75-mečio proga rašoma: „Sunkią darbo pasišventimo naštą Tamsta, Gerbiamoji Jubiliate, atnešei iki 75 metų savo amžiaus sukakties. Daug gražių diegų Tamsta pasodinai tėvynės dirvoj, daug šviesių žiburių įžiebei tėvynės pastogėj. Taigi likimas Tamstai ne tik sunkią darbo naštą užkrovė, bet ir darbo, meilės ir pasišventimo džiaugsmo laime apdovanojo. Garbingos sukakties proga leiske palinkėti Jums dar ilgus metus ta laime džiaugtis”. Sveikinimas adresuotas „Didžiajai Darbininkei Gabrielei Petkevičaitei”.

Gabrielės Petkevičaitės–Bitės laikmetį ir nūdieną yra bandę su jungti dailininkai pažymédami jos 125-ąsias gimimo metines ir 1986 metais surengę respublikinį ekslibrisų konkursą. Muziejus saugo daugiau kaip šimtą įvairių dailininkų ekslibrisų. Idomu tai, kad dailininkai dažniausiai kaip vieną iš pagrindinių simbolių savo kūriniuose pasirinko bitutę, kuri, kaip ir rašytojos slapyvardis, simbolizuoja darbštumą, ištikimybę savo idėjoms, plačią kultūrinę ir visuomeninę veiklą.

1. Gabriėlė Petkevičaitė-Bitė (apie 1877 m).
Fotografas W. v Malinowski, Riga.

2. Gabriėlė Petkevičaitė-Bitė
su savo globotiniu ir buvu-
siu auklėtiniu Antanu Kas-
peravičiumi (1942 m. kovo
1 d.). Nuotrauka iš Antano
Naujokaičio fotoalbumėlio,
reprodukcia Zenono Baltru-
šio.

3. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė su tarnaitė Maryte Galiauskaite savo namuose Panevėžyje (1942 m. kovo 1 d.). Nuotrauka iš Antano Naujokaičio fotoalbumėlio, reprodukcija Zenono Baltrušio.

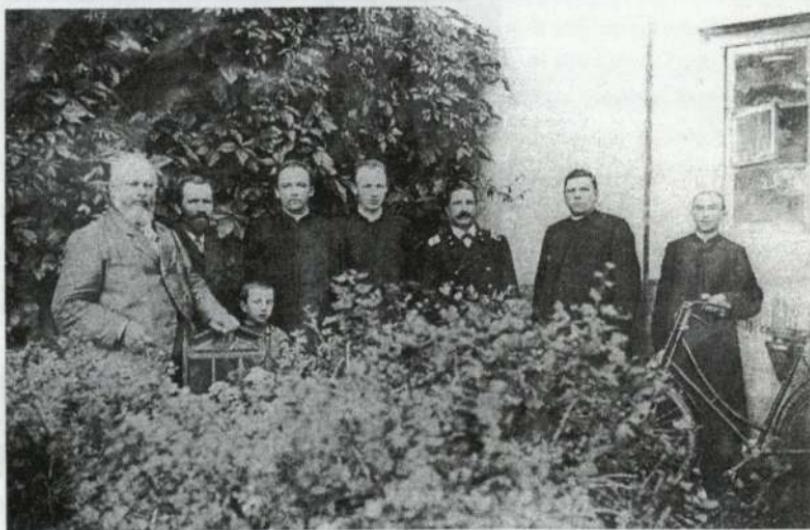

4. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė savo namuose Panevėžyje (1942 m. kovo 1 d.). Nuotrauka iš Antano Naujokaičio fotoalbumėlio, reprodukcija Zenono Baltrušio.

5. Gabriėlė Petkevičaitė-Bitė su Panevėžio bermiukų gimnazijos mokytojais ir mokiniais (1934 m. gruodžio 14 d.). Fotografas nežinomas.

6. Iš kairės: Jonas Leonas Petkevičius (Gabrielės tėvas), rašytojas Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis, kunigas Jonas Staševičius, kunigas ir rašytojas Julijonas Lindė-Dobilas, Joniškėlio pašto viršininkas Kazys Mikalauskas. Fotografas M. Woizenowitsch, Bauska.

7. Steigiamajame Seime 1920 m. Iš kairės: T. Spudaitė-Gvildienė, O. Muraškaitė-Račiukaitienė, G. Petkevičaitė, O. Stakauskaitė, M. Draugelytė-Galdikiienė.
Fotografas nežinomas.

8. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė (paskutinėje eilėje) su šventadieninių kursų dalyviais Puziniškyje (apie 1918 m.). Trečioje eilėje pirmas iš kairės – Bernardas Bučas. Fotografas nežinomas.

*Gabriėlė Petkevičaitė-Bitė's Archive
at the Maironis Literary Museum
in Kaunas*

*Nijolė Raižytė
Maironis Literary Museum*

Summary

The Maironis Literary Museum in Kaunas keeps the writer and teacher Gabriėlė Petkevičaitė-Bitė's books, their first and repeated editions, original photographs, several letters, lettercards, greetings, visiting-cards, ex-libris, created by contemporary artists and devoted to the writer's 125th anniversary. Her first books were published during the period of the ban of the Lithuanian press: "Tėvas ir sūnus" (Father and Son) (Tilžė, 1900), "Kova" (Struggle) (Tilžė, 1900), "Nebepirmas" (No Longer the First) (1902), drama "Velnias spąstuoose" (Devil in the trap) (Tilžė, 1902), which was published under the pen-name Dvi Motreys (Two Women) (a common work by Žemaitė and G. Petkevičaitė-Bitė). Her most important stories were published in the book "Krislai" (Motes)(Vilnius, 1905). In 2001 G. Petkevičaitė-Bitė's archive was enriched by an original photograph made by M. Voiženovičius (Bauskas's Photo Firm), in which we can't find the writer herself, but we can see her father doctor J. L. Petkevičius and other people from the writer's environment of that time.

**Gabrielės Petkevičaitės-Bitės memorialinė
medžiaga Panevėžio kraštotoyros
muziejaus rinkiniuose**

Sandra Libikienė
Panevėžio kraštotoyros muziejaus
vyriausioji rinkinių saugotoja

Gabrielės Petkevičaitės-Bitės archyvo rinkinių Panevėžio kraštotoyros muziejuje sudaro 605 eksponatai. Tai jai siūstos vizitinės kortelės, laiškai ir atvirlaiškiai, sveikinimo telegramos, kvitai, saskaitos, knygos, periodinė spauda, fotonuotraukos, paveikslai, baldai ir asmeniniai daiktai.

551 eksponatą 1946 metais muziejui perdavė Marija Galiauskaitė – moteris, kuri Gabrielę Petkevičaitę-Bitę prižiūrėjo iki jos mirties¹. 32 vienetus muziejus gavo 1967 metais iš Genovaitės Balsevičienės, kaip manome, Marijos Galiauskaitės giminaitės². 22 eksponatus dovanojo ar pardavė muziejui pavieniai asmenys³.

Didžiąją dalį šio rinkinio sudaro Gabrielei Petkevičaitė-Bitei siūstos vizitinės kortelės, iš viso 143 vienetai. Tai gydytojų Juozo Vileišio, Domo Jasaičio, Petro Avižionio, kalbininko Petro Būtėno, rašytojų Bronės Buivydaitės, Mato Grigonio, teisininkų Petro Leono, Kazio Bukausko, notaro Jono Moigio, Šiaulių miesto burmistro Jackaus Sondeckio, provizoriaus Liudo Žemaičio, vaistininko iš Smilgių Edvardo Čečkausko, Joniškėlio ligoninės vedėjo Jono Jusiono, inžinieriaus Stepono Kairio, Marijampolės apygardos teismo teisėjo Jono Giedriko, Aldonos Vileišienės, Jadvygos Chodakauskienės, Didžiulių šeimos narių ir kitų. Jose įrašyti sveikinimai šv. Velykų, šv. Kalėdų, Nauujų metų, vardinių, gimtadienio ir kitomis progomis. Šios vizitinės kortelės bei 39 vienetai pačios Bitės vizitinių kortelių buvo rasta į muziejų patekusio jos rašomojo stalo stalčiuje.

¹ Panevėžio kraštotoyros muziejus. GEK 870 – 1236.

² Ten pat, GEK 4192 – 4201, 4228 – 4245, 4298 – 4301.

³ Ten pat, GEK 15586, 20654-20657, 20663-20673.

Muziejus saugo nemažą atvirlaiškių rinkinį, kuriuos Bitė gaudavo iš įvairių šalių ir Lietuvos vietų (111 vienetų). Jai raše mokiniai, jos globojami augintiniai, jaunystės draugai, bičiuliai ir pažištami. Vien kreipinių „Aukštai Gerbiamoji”, „Brangi panelyte”, „Mylima Panyte”, „Didžiai Malonioji” – dvelkia šiluma, pagerba ir meile šiai mažai didelės širdies moteriai. Kupini padėkos, švelnumo ir maloningu žodžiu augintinio Antano Kasperavičiaus, Bernardo Bučo rašyti atvirlaiškiai. Daug Petro Avižionio siustų atvirlaiškių, kuriuose domimasi Bitės gyvenimu bei sveikata, pasakojama apie save, dėkojama už „Žiburėlio” išrūpintą stipendiją kelionei į V Pabaltijo oftalmologų kongresą Tartu. Vėliau Bitė pasiekdavo jo atvirlaiškiai iš Amsterdamo, Madrido. Viename atvirlaiškyje rašo, kad čia būdamas rengiasi perskaityti jos romaną „Ad astra”.

Petras Ruseckas atvirlaiškuose prašo suteikti žinių apie Joniškėlio bažnyčią, ligoninę, mokyklą, apie Karpių giminaitį, kuris galėjo tarnauti rusų kariuomenės maršalu, atsiusti straipsnių jo redaguojamiams leidiniams „Knygnešys” ir „Baudžiava”.

Yra keletas Gabrielės Petkevičaitės-Bitės senos draugės ir bendražygės Jadvygos Juškytės atvirlaiškių, siustų iš Pernaravos (dabar – Kėdainių r.), kuriuose ji rašo apie savo buitį, džiaugsmus ir rūpesčius. Taip pat iš Aleksandros Bulotienės, Juzefos Višinskienės, Povilo Višinskio, Marijos Piaseckaitės-Šlapeliénės ir kitų. Pilnas džiugesio 1939 m. gruodžio mėn. Marijos Šlapeliénės atvirlaiškis su Vyčiu: „Vilnius – laisvas, Lietuvos amžina sostinė! Žlugo tie – kurie vis mums duobes kasė, žlugo nelaisvė, priespauda, vargai... duok Dieve – amžiam!” Lenkų, rusų ir kai kurių lietuvių kalba rašytų atvirlaiškių siuntėjų parašus sunku išskaityti.

Muziejuje saugomos 39 sveikinimo telegramos ir 37 laiškai-sveikinimai 60-mečio ir 75-erių metų sukakčių progomis. „Sveika Darbščioji Bite – metų metais nešusi į Tėvynės avilių brangų literatūros lobį, kuriuo ilgai gérésis ainiai! Sveika, nenuildama kovoјusi už Lietuvos nepriklausomybę, laisvę, šviesą, kultūrą. Sveika sulaukus iškūnijant gyvenime – taip skaudžiai, kantriai išnešiotos Lietuvos idėjos” – rašo sveikinime Vanda Didžiulytė. Ją sveikina to meto žymūs veikėjai: Antanas Smetona, Aleksandras Stulginskis, Juozas Tūbelis, Mykolas Sleževičius, Kazys Grinius, Kazys Bizauskas, Vladas Požėla, Matas Grigonis, Jonas Moigis, Petras Avižonis, Anastazija Žilytė, Vyduinas, M. Venclovienė, Mašiotai,

Vileišiai, Čepai, Narutavičiai, Antanas Vienuolis, Juozas Petrus, Kazys Inčiūra, „Varpo” ir „Lietuvos ūkininko” redakcijos, Aboliucionistų draugijos valdyba, Panevėžio lietuvių katalikių moterų draugija, Panevėžio miesto valdyba, Lietuvos moterų taryba, Šiaulių „Žiburėlio” draugijos valdyba ir „Aušros” muziejus. Lietuvos generalinis konsulas Suomijoje Oller Ragnar rašo: „turiu garbę pareikšti, kad konsulatas yra suteikęs Suomijos spaudai apie Tamstos 75 metų sukaktuvės [prideda iškarą ir prašo] ar Tamsta sutiktum su tuo, kad konsulatas viename Suomijos žurnale įdės vieną Tamstos novelę išverstą į suomių arba švedų kalbą, prasome atsiusti tą novelę, kuri, Tamstos manymu, atitiktų tam tikslui”.

Idomu tai, kad tarp asmeninių Gabrielės Petkevičaitės-Bitės daiktų radome nedidelį kišeninį 1936 metų kalendorėlį, kurio kovo 22-29 d. lapelyje pačios rašytojos ranka surašytas jai siuštų 75-mečio proga pasveikinimų skaičius: Luxus telegramų 25, telegramų 14, laiškų 34, atvirukų 17, iš Amerikos 1, iš Alytaus, iš Tauragės. Viso 95 vienetai. Kalendoriaus paskutiniuose lapeliuose surašytos 92 pavardės žmonių, iš kurių sveikinimus jį atsakė raštu ar apsilankymu.

Yra keletas telegramų atsiuštų 1924 metais Bitei išėjus iš gimnazijos: „Atvažiuoti negaliu, siunčiu Petkevičaitėi geriausių linkėjimų, ne-nusiminkit, Bite, ir pasišalinus iš gimnazijos paliksit jaunosios kartos auklėtoja” – pasirašo Pranas Mašiotas. Taip pat geriausius linkėjimus siunčia II ir V laidos abiturientai – studentai, vyr. leitenantas Grinius, Grigonis, Vileišiai, Kairiai, Avižoniai, Leonai.

Išėjusi iš gimnazijos, Bitė nesėdi rankų sudėjusi, rašo straipsnius, leidžia savo knygas, dirba visuomeninį darbą. Rastame 1928 m. vasario 13 d. protokole Bitė kartu su Jurgiu Elisonu, kunigu Jonu Karbauskui, Kazimieru Pūkiu, Zenonu Leliu ir kitais panevėžiečiais kalba apie susibūrimą į organizaciją Panevėžyje „Prieškarinių veikėjų klubas”.

1928 m. kovo 28 d. Panevėžio miesto ir apskrities viršininko raštinėje ši organizacija įregistruojama kitu pavadinimu „Senesniųjų Lietuvos veikėjo klubas“ ir jo įstatai pasirašyti aukščiau minėtų veikėjų.

1932 metais Panevėžyje Bitė įkuria ortopedinės pagalbos draugiją ir pati jai vadovauja, parašo draugijos įstatus.

Išlikę 44 laiškai, rašyti iš įvairių Lietuvos vietų: Mažeikių, Telšių, Trakų, Kauno, Raseinių, Alytaus, Šakių, Šiaulių, Biržų, Panevėžio miestų. Asmenys prašo suteikti informacijos, kur ir kaip galima įsigyti

ortopedinius protezus išsimokėtinai, kokių dokumentus reikia pateikti, kad gautų socialinę pašalpą jiems įsigyti.

Bitė šiais klausimais susirašinėjo su tuo metu Kaune gyvenusiu gydytoju Juozu Žemguliu (jis taip pat domėjosi šiais klausimais). Juozas Žemgulys siūlė savo medicininę pagalbą ir paramą dėl protezų dirbtvių atidarymo Panevėžyje, kuriose būtų galima įsigyti pigesnių protezų negu Kaune ar Rygoje. Bitė net atsiūsdino iš Paryžiaus ortopedijos žurnalų katalogą, kuriame jos ranka surašytos protezų kainos frankais.

Yra vienas laiškas, kuriame žmogus klausia, kur kreiptis dėl kitų sužalotų kūno vietų protezavimo (per muštynes nupjauta nosis).

Visi tie laiškai buvo registruojami sasiuvinyje, kurio pora lapelių išlikę muziejuje. Parašteje Bitė užrašydavo, kokį atsakymą nusiuntė parašiusiam žmogui. Tai patarimai kur kreiptis, kokių dokumentus prašant paramos reikia surinkti.

Paskutiniai laiškai saugomi muziejuje Bitei rašyti 1942 metais. Vienas iš jų kunigo Jono Staševičiaus, kuriame rašoma, kad išvežta Putvinskių šeimyna ir dar 75 asmenys – „visi rinktiniai žmonės“ iš jo Šaukėnų parapijos. Kitas laiškas iš Antalieptės, Zarasų apskrities, parašas neįskaitomas. Jame rašoma: „Pasiuntėm tamstai siuntinėli. Ateity bus galima vėl pasiusti, jei bus leidžiama. Malonėkite atsiusti dėžutę. Kiek-vienam kartui gauti dėžutę sunku. Jei bus reikalinga pinigu, prašome parašyti, pasistengsime tamstai pasiusti. 1942. IV. 23 d.“

Iš Gabrielės Petkevičaitės asmeninės bibliotekos į muziejų pateko 48 knygos ir kelioliika brošiūrų. Dalis knygų turi garsios Petkevičių bibliotekos numerį. Knygos lenkų, vokiečių, prancūzų, rusų kalbomis, leistas XIX amžiuje ir XX amžiaus pradžioje. Tai medicinos, filosofinio pobūdžio veikalai, literatūros klasikų kūriniai, atlasas, žodynai, kelios kulinarijos knygos, maldaknygės. Yra knygų su autorių dedikacijomis Bitei. Tai Julijono Lindės-Dobilo „Ar paseno Tėnas?“ (B.v., 1927), Vyduno „Pasaulio gaisras“ (Tilžė, 1928), Juozo Balčikonio redaguoti Valančiaus „Raštai“ (Kaunas, 1931), Mato Grigonio „Pas vargą svečiuose“ (B.v., 1939), Bronės Buivydaitės „Anykščių baladės“ (Kaunas, 1930), Petro Leono „Lietuvos savivaldybės“ (Kaunas, 1923), Juliaus Būtėno „Povilas Višinskis“ (Kaunas, 1936). 11 brošiūrų medicinos tema, parašytų oftalmologo prof. Petro Avižionio, seno Bitės draugo, kai kurios taip pat jai dedikuotos. Turime pačios Bitės rašytų knygų: „Karo metų dieno-

raštis” D.2. (Kaunas, 1931), drama „Litvomanai” (Tilžė, 1905) parašyta kartu su Žemaite ir pasirašyta slapyvardžiu Dvi Moteri.

Iš periodinių leidinių į muziejų pateko Šaulių sajungos leidinys „Vasario 16-oji” (1931, vas.16), mėnesinis Lietuvos moksleivių žurnalas „Mokslo dienos” (1940, Nr.4-6), Lietuvos moterų tarybos mėnesinis žurnalas „Moteris ir pasaulus” (1940, Nr.4-6), žurnalas „Radijo bangos” (1933, Nr.33; 1934, Nr.1), moterų kultūrinio gyvenimo žurnalas „Naujoji Vaidilutė” (1926, Nr.1,2), kuriame yra Vaižganto straipsnis „Bitė darbininkė pareigų vergė: Gabrielos Petkevičiūtės biografija, jos 65 metų amžiaus ir 40 metų plunksnos darbo sukaktuvėms”. (Straipsnio paraštės prirašinėtos rašalu, pačios Bitės padaryti pataisymai bei papildymai). 2 numeriai (1937, vas.17; lapkr.4) dienraščio „Naujienos” leisto Čikagoje, laikraščiai „Trimitas” (1934, Nr.1-51/52), „Medicina” (1926, Nr.1-12).

Bitė domėjosi ne tik kultūriu, bet ir politiniu bei visuomeniniu Lietuvos gyvenimu, dalyvavo daugelio draugijų ir organizacijų veikloje. Čia randame „Lietuvos socialistų liaudininkų partijos programą”, „Aboliucionistų draugijos įstatus” (1920), „Lietuvos šaulių sajungos įstatus” (1919), „Žiburėlio įstatus” (1907), „Lietuvos žiburėlio įstatus” (1922), Lietuvos mokslo draugijos įstatus (1907), 1921 metais Kaune vykusio Aboliucionistų suvažiavimo nario bilieta, 1905 metų Imperatoriškosios Peterburgo geografijos draugijos nario pažymėjimą, Nepriklausomybės dešimtmečio medalį, įteiktą Bitei 1928 metais.

Iš baldų, priklausiusių Gabrielei Petkevičaitėi-Bitei, į muziejų pateko rašomasis stalas, kėdė, sofa-kušete, bufetas, pastatoma knygų lentyna, 2 staliukai – jie eksponuojami Gabrielės Petkevičaitės-Bitės memorialiniame bute Panevėžyje.

Asmeninių daiktų likę nedaug: molinė pintinėlė, akiniai ir akiniai dėklas, rankšluostis su Bitės inicialais, medinė rašalinė „Meška”, dėžutė „Napoleono kapas”, vaistinės svarstyklės, peilis popieriu pjaustyti, rašymo reikmenų dėžutė, paveikslai „Šmékla”, „Prieš pūgą”, Juozo Zikaro tapytas ir dovanotas Bitei paveikslas „Saulėlydis” su įrašu kitoje pusėje, nežinomo dailininko tapytas Gabrielės Petkevičaitės-Bitės tėvo Jono Petkevičiaus portretas.

Muziejaus rinkiniuose saugoma 12 vienetų fotonuotraukų priklausiusių Bitei. Tai motinos portretas, Bitė su draugėmis Vilniuje ir

Ukmergėje, prie savo namų šv. Zitos gatvėje Panevėžyje (1 nuotr.) augintinis Antanas Kasperavičius su žmona, saviveiklininkų grupė, kunigas su vaikais pirmosios komunijos proga, Panevėžio gimnazijos mokiniai ir mokytojai, nežinomas moters portretas, berniukas su skauto uniforma, Žemaitė su Jonu Jablonskiu, vyrų grupė, tarp kurių Mykolas Velykis ir Jurgis Šaulys, fotografuota Varšuvoje. Idomi dviejų Lauksodžio dvaro panelių fotografija, kurios kitoje pusėje Bitės ranka užrašyta: „Panelės Verešcinskaitės, Lauksodžių dvaro, paskutinės staroščiankos Lietuvoje. Nėjusios už vyro dėl to, kad starostų nebebuvo. 1879 m. lankiau jas su tévu“. Tai pati seniausia muziejuje saugoma fotonuotrauka datuojama 1863 09 25. Muziejuje saugomas Marijai Galiauskaitei priklausęs fotografių albumas. Nuotraukose užfiksuota pati Marija Galiauskaitė su Bite paskutiniaisiais rašytois gyvenimo metais, Bitė su svečiais prie namų šv. Zitos g. Panevėžyje, Bitės tévo Jono Petkevičiaus kapavietė, daug Bitės laidotuvių nuotraukų.

Muziejaus restauratorė Indré Valeikaitė restauravo į muziejų partekusį labai prastos būklės Gabrielės Petkevičaitės mokslo baigimo pažymėjimą privačiame vokiškame Mintaujos pensione išduotą 1876 metais.

Saugoma keletas elektros stoties sąskaitų, kovos su tuberkulioze draugijos nario mokesčio kvitas – 1 Lt, Panevėžio miesto ir apskritys ligoninių kasos mokesčių kvitas – 4 Lt, 50 Lt Petkevičaitės asmeniška auka nukentėjusiems nuo bolševikų teroro 1941 07 21, 1921 metų buto nuomas mokesčio kvitas, 1922 m. Lietuvos prekybos ir pramonės banko Panevėžio skyriaus apskaitos knygelė su einamaja sąskaita litais, Panevėžio miesto aprūpinimo skyriaus pažymėjimas dėl pensijos išmokėjimo Bitei 1941 metų pirmą pusmetį po 500 rub.

Labai įdomios pačios Bitės vestos namų ūkio apskaitos ir išlaidų knygelės (2 nuotr.). 1937-1940 metų knygelėje dienomis surašyta kiek ir kam išleista pinigų. Pavarčius šią knygelę, galima sužinoti, kad Marijai Galiauskaitei rašytoja kas mėnesį mokėjo po 35 Lt, Vaitiekūnaitei už buto nuomą – 60 Lt, šelpdavo atklydusius pavargelius, labdaringas organizacijas, dažnai pirkdavo vaisius (bananus, apelsinus, citrinas, obuolius), mėgo žuvį, vištieną ir veršieną, darydavo namuose tortą iš suteptų vaflų lakštų, nuolat duodavo pinigų sūnėnui Jonui Petkevičiui, o kai

sirgo ir negalėjo rašyti, pasveikus knygelėje atsirado toks įrašas: „Sirgau, todėl be atsakomybės”.

Visą jos darbą ir pasiaukojimą Lietuvai galima sutalpinti į mokytojo Juozo Avižonio žodžius išlikusius muziejuje rastuose laiškuose Bitei: „Priimk ir mano gilios padėkos žodžius už sunkų, kruopštų, nenutraukiamą darbą, kurį Tamstai teko su nepaprastu ištvermingumu ir pasiaukojimu dirbti nuo pat jaunų dienų, šviečiant mūsų liaudį, žadinant taučinę jos savimonę, grindžiant jai kelią į laisvę ir gerovę, kuri, ir laisvę Tėvynei atgavus, Tamsta su dar didesniu pasiaukojimu ir savęs užsimiršimu dirbai ir dirbi siekdama dar aukštesnio tikslo – kad liaudis mokėtų laisvę branginti ir dėl jos aukotis”.

*Gabriela Petkevičaitė-Bitė
Panėvėžys Regionalinis Muziejus
text addressed to her (81), incuding
photographs, lettercards (111), various
books and documents about the author
and her family, including her
photograph album received from
G. Šeputė, bills, periodicals, press
documents.*

*551 items were handed to the Museum in 1997 by Maria Galiauskaitė
the widow who kept after Gabriele Petkevičaitė-Bitė until her death
54 exhibits were presented by the author's son.*

*scholarialiai 1
1921-1922-1923
-tiki ožiojumai an
-gali valstybės p
-ziniams*

1. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė prie savo namų šv. Zitos g. Panevėžyje su Marija Galiauskaitė.

	L. C.	Transport	L. C.
1. Saultos (lygumų) 3		Galiauskaitei dalyje	35
klūmės bei kult. 160		Vartos man	50
Past. Žemaičių	50	180 m. per gatvė	215
2. Joma		Sigras (ledele)	
Šeimėnės samb. u. 100 1	23	be patarenymo	
Šeim. sambetai	30	Plaudojimo	
Ystie	160	Leidimai	
Sauvinėkai	90	1. Savininkai vsm.	85 00
Šeim. ūk.	20	Marijos ūkės	35
Nalib. skatinė.	150	Plaudojimo vsm.	
Nalib.	6	1. 1st kardinol. pad.	350
5. Partys	1	m. vartos vlas.	120
Kalnųgyven. išmokt.	160	3. Niles	470
Žemaičių	170	Cukuras (946)	4
Maist. vlas.	208	Bi Ulo	180
Paste išlaistos	215	Rūsiuolės	46
Spod. vartos ūkijų užf.	3	Baltojės v. bičiolių	74 63
St. Vene. dr. cyp. 592 3	136 21		

2. Gabrielės Petkevičaitės-Bitės 1939 m. namų ūkio išlaidų knygelės fragmentas.

gė Šlapeliai, Antanas Smelionis, *Gabriėlė Petkevičaitė-Bitė Memorial Material in the Collections* mine atspindėjo knygos – Juozas Mikelavičius (Vilnius, 1993), Antanas Peipka (Klaipėda, 1939), Mykolo Biržiškos (Vilnius, 1957). Apie vykdomus paruoštas Petkevičaitė-Bitė memorialinius eksponatų publikacijos – Gabriele's Life and Work: Regional Exploration (Kaunas, 1939).

Sandra Libikienė
Senior Curator at the Museum of Panevėžys Regional Exploration

Summary

Gabriėlė Petkevičaitė-Bitė collection at the Museum of Panevėžys Regional Exploration comprises 605 exhibits. They are: letters addressed to her (81, including 44 letters on the questions of orthopedics), lettercards (111), visiting-cards (143 presented to her, 39 belonging to Bitė herself), telegrams of congratulations on the 60th and 75th anniversaries (39), books (48, some of them with the authors' dedications), photographs (12 belonging to Bitė, 8 photographs and one photograph album received from individual persons), pictures (6), receipts, bills, periodicals, pieces of furniture, personal belongings and documents.

551 items were handed to the Museum in 1947 by Marija Galiauskaitė – the woman who looked after Gabriėlė Petkevičaitė-Bitė until her death. 54 exhibits were presented and sold to the Museum by individual persons.

Apie parodą
Petkevičių namai – Lietuvybės židinys
Šiaurės Lietuvoje

Margarita Mašalienė
Panevėžio apskrities
Gabrielės Petkevičaitės-Bitės
viešoji biblioteka

Paroda parengta Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos parodų fojė ir veikė 2001 metų kovo 26 – balandžio 30 dienomis. Parodoje siekta pažvelgti į Gabrielės Petkevičaitės-Bitės veiklą vienu aspektu – parodyti Petkevičių namų vaidmenį lietuvių kultūrinio ir tautinio gyvenimo raiadoje.

XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pradžioje bajoro daktaro Jono Leono Petkevičiaus namai Joniškelyje, o vėliau Puziniškyje buvo tapę tautinės idėjos telkimo centru, nuolatine lietuvių visuomenės veikėjų susibūrimo vieta. Gabrielė Petkevičaitė-Bitė – viena pirmųjų lietuvių moterų, taip aktyviai dalyvavusių tautinio atgimimo judėjime. Apie tėvą, pirmojo mokytojo Lauryno Ivinskio įtaką jos patriotinių jausmų, emocinio pasaulio formavime pasakojo pirmoje parodos dalyje *Dvasinė ir materialinė atrama eksponuoti Bitės atsiminimai*: knyga *Iš mūsų vargų ir kovų* (Kaunas, 1927), rankraščio faksimilė *Mano gyvenimo kelrodžiai*, publikacijos *Mano motina* (Naujoji Vaidilutė. 1936, Nr. 3), *L. Ivinskis – mano pirmasis mokytojas* (Mokslo dienos. 1937, Nr. 4). Eksponuotose nuotraukose – Petkevičių namai Joniškelyje ir Puziniškyje, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė 1898 metais, Bitės tėvas Jonas Leonas Petkevičius, motina Malvina Chodakauskaitė-Petkevičienė, mokytojas Laurynas Ivinskis.

Ypač garsūs buvo vietas aukštosioms visuomenės susibūrimai Petkevičių namuose. Jie vykdavo Jono Petkevičiaus vardinių bei Naujuujų metų sutikimo proga. Jų metu jaunoji inteligentija aptardavo tautinio sajūdžio, liaudies švietimo, lietuvių spaudos reikalus. Antras parodos stendas *Tautinio budinimo pranašai* supažindino su tų susibūrimų dalyviais. Eksponuotose nuotraukose ir nuotraukų kopijose anot meto veikėjai: Juozas ir Petras Avižioniai, Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis, Elžbieta Jodinskaitė, Andrius Bulota, Vladas Požėla, Jurgis Šaulys, Jur-

gis Šlapelis, Antanas Smetona, Stasys Matulaitis, Povilas Višinskis, Vincas Mickevičius. Bitės ir jos bendražygių dalyvavimą tautiniame atgimime atspindėjo knygos – Juliaus Būtėno *Vinco Kudirkos bendražygiai* (Vilnius, 1993), Antano Petrikos *Lietuvių tautinio atbudimo pionieriai* (Kaunas, 1939), Mykolo Biržiškos *Lietuvių tautos kelias* (Los Angeles, 1952). Apie vykusias puotas Petkevičių namuose pasakojo parodoje eksponuotos publikacijos – Gabrieliaus Landsbergio-Žemkalnio *Iš mano atsiminimų* (Lietuvos žinios. 1914, bal. 24), Petro Avižonio *Atsiminimų pluošteliis apie d-rą J. L. Petkevičių* (Medicina. 1928, Nr. 12), Marijos Piaseckaitės-Šlapelienės *Pažintis su Gabriele Petkevičaitė-Bite* (Voruta. 2000, geg. 27).

Petkevičių namai užėmė ir savo išskirtinę literatūrinę mokyklos vietą. Petkevičių pastogėje nuolat viešėjo, dirbo, ilsėjosi tai vienas, tai keli rašytojai. Trečiame parodos stende *Literatūrinio ugdymo mokykla* eksponuotas Bitės literatūrinio salono dalyvių nuotraukos. Tai Julija Žymantienė-Žemaitė, Sofija Pšibiliauskienė-Lazdynų Pelėda, Vanda Didžiulytė, Jonas Biliūnas, Julijonas Lindė-Dobilas, Liudvika Didžiulienė, Jonas Jablonskis.

Šviesuomenę traukė į Petkevičių namus ir laisvai prieinama turtinga biblioteka. Parodoje eksponuota šios bibliotekos katalogo, įvardinto kaip *Puziniškio knygyno katalogas*, saugomo Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštyne, viršelio kopija.

Parodos ekspozicijai medžiaga buvo surinkta iš Panėvėžio kraštotyros muziejaus, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto, Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos Rankraščių, Retų spaudinių ir Kraštotyros skyrių fondų. Parodą parengė Stasė Mikeliūnienė, Margarita Mašalienė, dailininkė Milda Lašaitė.

About the exhibition *The Petkevičiai Home – the Hearth of Lithuanianism in North Lithuania*

Margarita Mašaliénė

Gabriėlė Petkevičaitė-Bitė

Public Library of Panevėžys County

Summary

The exhibition was on display at the Library's foyer for exhibitions from the 28th of March to the 30th of April, 2001. Efforts were made to reveal the importance of Gabriele Petkevičaitė-Bitė's home in the development of Lithuanian cultural and national life. There were exhibited printed, manuscript and photo documents collected from the stocks of the Institute of Lithuanian Literature and Folklore, the Museum of Panevėžys Regional Exploration, Gabriele Petkevičaitė-Bitė Public Library.

Šių geras laikas vietas raičiusių valstybės susidriantių Petkevičių-kambarių, jie vystavės karo Petkevičiųvardinių bei Neringų miestų mokyklos proga. Jei dėl kurios išlaidos neįgalėtumėsi išlaikyti Petkevičių-kambarių, tada buvo nurodymas išlaikyti. Ašman paruošau dokumentus, kuriais minėtina Petkevičių-kambarių susidriantių miestų. Išlaikymo išnagrinėjimui atnaujintų kogymų buvo nurodymas išlaikyti. Retai kuris iš Petkevičių-kambarių, Giedraičių Lietuviųbergio-Žukauskienės, Antano Druonės, Vlado Žedelės, Jurgio Šauliūs, Ju-

Apie parodą

Gabrielės Petkevičaitės-Bitės
bendražygiai ir jos ugdyti talentai

Stasė Mikeliūnienė
Panevėžio apskrities
Gabrielės Petkevičaitės-Bitės
viešoji biblioteka

Gabrielės Petkevičaitės-Bitės amžininkams sukurtą 30-ies ekslibrisų paroda iš Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomų rinkinių veikė 2001 03 27 – 2001 04 06 Bibliotekos septyniuose languose (Respublikos g. 37). Parodoje buvo eksponuoti pačiai rašytojai Gabrielei Petkevičaitėi-Bitei sukurti ekslibrisai (dailininkai Antanas Gabrėnas, Povilas Šiaučiūnas, Henrikas Mazūras, Rimas Ridikas, Zigmantas Plėštys), rašytojos kartos veikėjams panevėžiečiams – poetui Matui Grigoniui (Robertas Krapas) , poetui Jurgiu Tilyvčiu-Žalvarniui (Klemensas Kupriūnas), dramaturgui Gabrielui Landsbergiui-Žemkalniui (Virginijus Venclovas), muzikui, pedagogui Mykolui Karkai (Zigmantas Plėštys), rašytojui Julijonui Lindei-Dobilui (Eugenijus Vnarauskas), skulptoriui Juozui Zikarui (Ona Šimaitytė-Račkauskienė, Rima Gaižauskaitė, Rimas Ridikas, Povilas Šiaučiūnas, Zigmantas Plėštys), skulptoriui Bernardui Bučui (Petras Rauduvė), kalbininkui akademikui Juozui Balčikonui (Rima Gaižauskaitė). Artimai susiję beveik visi XIX amžiaus pabaigos ir XX pradžios literatūros ir kultūros šviesuoliai: Žemaitė (Mariaus Liugaila, Stasė Maileckienė), Vaižgantas (Mariaus Liugaila, Alfonso Čepauskas, Povilo Šiaučiūnas), Maironis (Marius Liugaila), Lazdynų Pelėda (Povilas Šiaučiūnas), gydytojas Petras Avižonis (Vytautas Virkau). Parodą parengė Stasė Mikeliūnienė, Albina Saladūnaitė.

*About the exhibition**Gabriėlė Petkevičaitė-Bitė's
Colleagues and Her Educated Talents**Stasė Mikeliūnienė**Gabriėlė Petkevičaitė-Bitė**Public Library of Panevėžys County**Summary*

The bookplates, created by different artists and devoted to Gabriėlė Petkevičaitė-Bitė, poets Matas Grigonis, Maironis, writers Julijonas Lindė-Dobilas, Žemaitė, Vaižgantas, Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis, sculptors Juozas Zikaras, Bernardas Bučas and other Gabriėlė Petkevičaitė-Bitė's contemporaries, were exhibited on the seven windows of the library. There were shown 30 bookplates. The exhibition was on display from the 27th of March till the 4th of April, 2001.

Publikacijų bibliografija
Bibliography of Press Publications

Konferencija *Gabriėlė Petkevičaitė-Bitė: laikmetis, žmonės aplinka* (2001 03 28) ir paroda *Petkevičiu namai – lietuviybės židinys šiaurės Lietuvosje* (2001 03 27 – 04 25).

Breivienė, Ingrida. Mokslinė konferencija – rašytojos jubiliejui // Tėvynė, 2001, bal. 28, priedas "Apskrities žinios", p. 3.

Januševičienė, Virginija. Rašytoja, pedagogė, filantropė Gabriėlė Petkevičaitė-Bitė. – Iliustr. // Panevėžio rytas. – 2001, bal. 3, p. 14.

Lapėnienė, Laima. Rašytojos jubiliejų biblioteka paminės moksline konferencija. – Iliustr. // Sekundė, 2001, kovo 27, p. 2.

Lapėnienė, Laima. Prie jos glaudėsi beveik visa Lietuva. – Iliustr. // Sekundė. – 2001, kovo 30, p. 4; Tarp knygų. – 2001, Nr. 5, p. 34 – 35.

Mašalienė, Margarita. Lietuviybės židinys Šiaurės Lietuvoje. – Iliustr. // Tarp knygų. – 2001, Nr. 7/8, p. 32 – 33.

Padéka: [konferencijos rėmėjams] // Panevėžio balsas. – 2001, bal. 10, p. 3; Sekundė. – 2001, bal. 11, p. 4.

Viešnagė, pakeitusi gyvenimą: : M. Piaseckaitės-Šlapelienės prisiminimai – pažintis su visuomenės veikėja, rašytoja G. Petkevičaitė-Bite / [užrašė] Alma Gudonytė; [su Laimos Lapėnienės prierašu apie vyksiančią konferenciją] – Iliustr. // Panevėžio balsas. – 2001, kovo 28, p. 13.

Silickienė, Genė. Panevėžys: [žinutė] // Respublika. – 2001, kovo 29, p. 23.

Sudarė Margarita Mašalienė

**Panevėžio apskrities
Gabrielės Petkevičaitės-Bitės
viešosios bibliotekos (PAVB)
konferencijų medžiagos publikacijos**

*Publications of the materials of the conferences
of Gabriele Petkevičaitė-Bitė
Public Library of Panevėžys County*

*Asmeninė biblioteka – tautos istorinės atminties dalis=Private library –
a part of national historic memory : konferencija, parodos'98 / Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka; sudarytojai: Genovaitė Astrauskienė, Arvydas Karaška; vertėja Zita Kochanauskienė. – Panevėžys: PAVB, 1998 (Panevėžys: UAB „Nevėžio spaustuvė“). – 66 p.- Santr. angl.- Bibliogr. išnašose.*

Panevėžio krašto asmenvardiniai knygos ženklai=Panevėžys Region personal bookplates: paroda, Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos galerija "2-asis aukštas", 1998. III. 24 – IV.14: katalogas/ Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės – Bitės viešoji biblioteka; sudarytojas Arvydas Karaška; vertėja Vilma Kučytė. – Panevėžys: PAVB, 1998 (Panevėžys: UAB „Nevėžio spaustuvė“). – 24 p., XLVIII iliustr. p. : iliustr.- Santr. angl.

Panevėžio apskrities institucinės bibliotekos=Institutional libraries of Panevėžys county : konferencija, parodos' 99 / Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka ; sudarytojai Genovaitė Astrauskienė, Arvydas Karaška; vertėjos Zita Kochanauskienė, Julija Naujėkaitė. – Panevėžys : PAVB, 2000 (Panevėžys: UAB „Nevėžio spaustuvė“). – 94 p.: iliustr.- Santr. angl.- Bibliogr. išnašose.

Panevėžio krašto spauda: leidyba ir sklaida=The press in Panevėžys region: publishing and dissemination: mokslinė konferencija, parodos 2000/ Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka; sudarytoja Genovaitė Astrauskienė; vertėja Zita Kochanauskienė. – Panevėžys: PAVB, 2001 (Panevėžys: UAB „Nevėžio spaustuvė“). – 107[1] p.- Santr. angl.- Bibliogr. išnašose.

PADĖKOS LAPAS

Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos administracija dėkoja mokslinės konferencijos „Gabrielė Petkevičaitė-Bitė: laikmetis, žmonės, aplinka”, skirtos rašytojos 140-osioms gimimo metinėms **pagrindiniams rėmėjams**: Remigijui Šydeikiui (AB *Kalnapilis*) ir Tomui Kizui (UAB *kompARGA* Panevėžio atstovybės vadovui), **rėmėjams**: *Panevėžio apskrieties viršininko administracijai*, *Panevėžio miesto savivaldybei*, Arūnui Samalioniu (Kavinė *Akimirką*), Algimantui Staškui (ŽŪB *Dembavos šiltnamiai*), Irenai Latvėnienei (AB *Panevėžio Eglė*), Raimundui Mickūnui (AB *Panevėžio pienas*), Vitai Stankevičienei (V. Stankevičienės įmonė *Saimeta*), Nijolei Linkevičienei (N. Linkevičienės įmonė *Smėlynėlis*), Algimantui Valaičiui (ŽŪK *Staniūmų paukštynas*), Julijai Švedarauskienei (A. Švedarausko įmonė *ir gėlių parduotuvė*), Algimantui Lukoševičiui (AB *Žemūktechnika*), Sauliui Bukeliui (*Pan TV*), laikraščių *Panevėžio balso*, *Panevėžio ryto*, *Sekundės*, *Tėvynės*, *Aukštaitijos radijo*, radijo stoties *Pulsas*, *Lietuvos nacionalinio radijo* redakcijoms.

Bibliotekos bendruomenė tikisi ir tolesnio susitelkimo, gilinantis į savo krašto kultūros istoriją ir jos iškilias asmenybes.

Panevėžio G. Petkevičaitės-Bitės AVB

000058619

9.252t

Panovėžio apskrities G. Petkevičaitės - Bitės

viešoji biblioteka

B 02-4667

